

TANZİMAT DÖNEMİ EŞRAFI: KASTAMONU EŞRAFLARINDAN DEST-İ ŞİRİNZADELER ÖRNEĞİ (1839-1867)

NOTABLES OF THE TANZİMAT PERIOD: THE CASE OF DEST-İ ŞİRİNZADES AMONG THE NOTABLES OF KASTAMONU (1839-1867)

Alperen Yalçın BAZNA

Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Tarih Bölümü, ylcbtn@hotmail.com

Öz

Osmanlı taşrasının idari, ekonomik, sosyal hatta askeri yapısının biçimlenmesinde mahalli eşraf ve ayanın her dönemde az veya çok bir etkisi ve katkısı olmuştur. Özellikle 17. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nin taşra sosyo-ekonomik ve idari tarihinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan bu eşraf veya ayanlar, II. Mahmud döneminden itibaren merkezileşme politikası çerçevesinde pasifleştirilmişlerdir. Bu amaçla Tanzimat Fermanı'nın ilanından önce bazı bölgelerde ayanlık kurumu ortadan kaldırılmıştır. Fakat bu kurumun tamamen ortadan kaldırılması Tanzimat döneminde yapılan birtakım düzenlemelerle gerçekleşmiştir. Bilindiği üzere Tanzimat Dönemi, mali alana etkisiz merkezileşme bağlamında birçok alanda olduğu gibi mülki ve adli alanlarda da birtakım yeni ilkeler getirmiştir. Bu ilkelerin taşra cephesi açısından temel hedeflerinden biri de mümkün mertebe taşra idarecileri ile mahalli eşrafın birbirine muhalefet etmeyeceği bir geçişe sahip olan Kastamonu'daki Dest-i Şirinzadeler ailesidir. Eligüzelzadeler olarak da bilinen ailenin ileri gelenleri Tanzimat'tan önce mütesellimlik Tanzimat'tan sonra ise yerel meclislerde üye olmak, bazı ihtisas komisyonlarında bulunmak ve maden emniyeti veya mültezimliği gibi önemli görevleri deruhde etmişlerdir.

Bu çalışmada Tanzimat öncesi ve Tanzimat'ın getirdiği ilkelerin uygulanması safhasında taşra eşrafının devlet karşısındaki tutumlarının seyrini, yani Tanzimat öncesi ve özellikle sonrasındaki durumları karşılaştırmalı bir yöntemle kadim bir hanedan ailesi olan Şirinzadeler ailesi özelinde ortaya konulacaktır. Bu sayede Osmanlı taşra yapısı içerisinde kadim bir hanedanın durumu da ele alınmış olacaktır. Zira şu ana değin köklü bir hanedan ailesinin bu şekilde karşılaştırmalı bir yöntemle ele alındığı bir çalışma yapılmamıştır. Çalışmada, arşiv kaynakları, devlet ve vilayet salnameleri, Kastamonu şer'iyye sicilleri, dönemin resmi gazeteleri ve ikinci el kaynaklardan faydalanılmıştır.

Abstract

In every period, the local notables and ayas had a greater or lesser influence and contribution in shaping the administrative, economic, social and even military structure of the Ottoman provinces. Particularly after the 17th century, these notables or ayans, who formed an integral part of the provincial socio-economic and administrative history of the Ottoman Empire, were pacified within the framework of the centralization policy since the Mahmud II period. For this purpose, the ayiyat institution was abolished in some regions before the proclamation of the Tanzimat Edict. However, the complete elimination of this institution was realized through certain regulations made during the Tanzimat period. As it is known, the Tanzimat period introduced a number of new principles in the civil and judicial spheres as well as in many other areas in the context of centralization indexed to the financial sphere. One of the main objectives of these principles on the provincial front was to develop a form of governance in which provincial administrators and local notables would not oppose each other as much as possible. In this sense, the central government had to resort to the help of these provincial notables, especially in the early days, for the implementation of Tanzimat principles in the provinces. One of the families whose help was sought for the implementation of Tanzimat principles was the Dest-i Şirinzades family in Kastamonu, which, according to the sources, had a six-century history. The prominent members of the family, also known as Eligüzelzadeler, held important positions such as lieutenant governor (mutesellim) before the Tanzimat, membership in local assemblies after the Tanzimat, participation in some specialised commissions, and as mining supervisor or mining tax collector.

In this study, the course of the attitudes of the provincial notables towards the state before the Tanzimat and during the implementation of the principles introduced by the Tanzimat, i.e. before and especially after the Tanzimat, will be revealed with a comparative method in the case of the Şirinzadeler family, an ancient dynastic family. In this way, the status of an ancient dynasty within the Ottoman provincial structure will also be discussed. This is because there has not been a comparative study on a long-established dynastic family in this way so far. The study utilizes archival sources, state and provincial salnames, Kastamonu şar'iyye registers, official newspapers of the period and second-hand sources.

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 21 Mayıs 2024
Kabul edildiği tarih: 31 Temmuz 2024
Yayınlanma tarihi: 25 Haziran 2025

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 21 May 2024
Date accepted: 31 July 2024
Date published: 25 June 2025

Anahtar Sözcükler

Eşraf; Kastamonu; Dest-i Şirinzade;
Taşra; Tanzimat

Keywords

Notables; Kastamonu; Dest-i
Şirinzade; Provincial; Tanzimat

DOI

10.33171/dtcjournal.2025.65.1.19

Giriş

Selçuklulardan Osmanlılara geçen ayan¹ ya da eşraf tabiri ilk zamanlarda çok daha geniş bir manada kullanılıyordu. Nitekim bu tabir ile ilmiye, askeri, esnaf ve tüccar sınıfına mensup kişilerin önde gelenleri kastedildiği gibi zamanla kendi bölgelerinde sivrilerek kimi idari görevleri elde edenler de kastediliyordu (Mert, 1991, C. 4, s. 195-196). Ancak genel anlamıyla bu tabir ile kast edilen, bulunulan şehir veya kasabanın her bir nüfuzlu ailesiydi (Köprülü ve Uzunçarşılı, 1979, C. 2, s. 41; Cezar, 1965, s. 317-318; Ergenç, 1982, s. 106-107).

Bu taşra eşrafının nüfuzlarının artması temelde birkaç amile bağlanabilir.² Bunlardan ilki Koçi Bey'in Risalesi'nde de belirttiği gibi diğer nedenlerin bunun sonucu olarak ortaya çıkan Osmanlı toprak rejiminin esasını oluşturan timar sisteminin³ bozulması⁴ sonrası iç güvenliğinin temininde önemli bir rol üstlenen timarlı sipahi sayılarındaki azalıştı (Cezar, 1965, s. 320). Bu azalış, merkezi hükümetin valilere, iç güvenliğinin ve merkezi otoritenin tesisi maksadıyla 16. yüzyılın sonlarından itibaren maiyetlerinde ücretli askeri birlikler istihdam etmelerine izin vermesine yol açtı (Yaycıoğlu, 2016, s. 123). Aynı şekilde maiyetlerinde ücretli askeri birlikler istihdam etmelerine izin verilenler arasında zamanla bölgelerinde zenginleşip sivrilene mahalli eşraf da dâhil oldu. Mustafa Cezar'a göre ayanlığın gelişip büyümesindeki en büyük amil de budur. (Cezar, 1965, s. 323-328).

Eşraf nüfuzunun artmasına sebep olan temel amillerden ikincisi, 17. yüzyılda merkezi hükümetin, yukarıda da belirtildiği gibi eyalet valilerinin maiyetlerinde ücretli askeri birlikler istihdam etmelerine izin vermesinden sonra artan hatta bazen isyanlara kadar varan otoritelerini dizginlemek adına giriştiği tedbirlerdi. Bu amaçla merkezi hükümet, kadı ve defterdarların önemini arttırarak eyalet valilerine karşı büyük bir mücadele başlattı. Bu mücadelede kadı ve defterdarlar ise bölge eşrafına başvurmak zorunda kaldı. Böylece bunlar ya bölgelerinde mütesellimlik, valilik gibi idari görevleri ya da mültezimlik,

¹ Osmanlı Devleti'nde ayanlar üzerine yapılan bazı çalışmalar için bkz. Karasu, H. (2018). Osmanlı Ayanları Üzerine Yapılan Çalışmalar (Tanzimat'a Kadar), *Turkish Studies*, 13(6), 127-150.

² Bkz. Özkaya, Y. (1999). Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Âyanlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar, *Osmanlı Ansiklopedisi* (C. 6, s. 167-173). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları; Özkaya, Y. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 119.

³ Timar sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Barkan, Ö. L. (1979). Timar, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 12(1), 286-333; Üçok, C. (1944). Osmanlı Devleti Teşkilâtında Tımarlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(4), 525-551.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Koçi Bey Risalesi*. (1972). (Z. Danışman, Sadeleştiren). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, s. 32-36. Ayrıca bkz. Akdağ, M. (1963). Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri 1730-1839, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8(14), s. 51; Mert, Ö. (1980). *XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 3-9.

muhasıllık gibi mali görevleri elde edip güçlerini daha da perçinlediler (İnalcık, 1977, s. 27-29).

Eşraf nüfuzunun artmasına sebep olan temel amillerden üçüncüsü, 17. yüzyılın sonunda ortaya çıkan malikâne uygulamasıydı. Zira uygulamanın umuma açık hale getirilmesinden sonra ülkenin pek çok yerinde kimi malikâneler, ya merkezdeki askeri, ilmi ve bürokratik zenginlerce satın alınıp idaresi mahalli eşraflara devredildi ya da doğrudan varlıklı mahalli eşrafça alınıp yönetildi (Yaycıoğlu, 2016, s. 29, 77).

Eşraf nüfuzunun artmasına sebep olan temel amillerin dördüncüsü ise padişahların merkez yönetiminde olduğu gibi taşra yönetiminde de sorumluluğu paylaşma anlayışından ileri geliyordu. Bu, Osmanlı Devleti'nin özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın başlarına değin yerel eşraf üzerinden halkla mutabakata varmayı hedefleyen dolaylı bir yönetim sistemini geliştirmeye çalışması anlamına geliyordu (Barkey, 2011, s. 2). Söz konusu dönemlerde umumiyetle eşraftan oluşan sancak yöneticileri, görevlerini sancak merkezindeki mahkemede toplanan ve kadı tarafından başkanlık edilen meclis ile işbirliği halinde yerine getirmek zorundaydılar. Başta askeri sınıfın üyeleri olmak üzere toplumun en önde gelen adamları, güvenlikten sorumlu ağaları, yerel ulema, esnaf ustaları ve tüccarlar gibi kentin zengin ya da diğer önemli üyelerden müteşekkil bu meclis, 18. yüzyıl boyunca güvenlik, maktu vergilerin tevzii ve yerel harcamaların belirlenmesi konularında giderek önemli bir rol üstlendi (İnalcık, 1977, s. 32-33). Özellikle vergilerin paylaştırılması ve toplanmasında işletilen bu maktu vergi sistemi eşrafın daha da güçlenmelerine vesile oldu. Zira varlıklı ya da sarraflardan kredi alma kapasitesine sahip kimi eşraf, bireysel ya da ortaklarıyla birlikte halk adına girişimci olarak vergi ve masrafları önceden üstleniyorlardı. Bunlar, kamu harcamalarını ödedikten sonra kadıların denetiminde diğer halk liderleriyle kaza mahkemelerinde bir araya geliyorlardı. Bu toplantılarda eşraf ve topluluğu temsil ettiğini iddia eden liderler hesaplaşıyorlardı. Yüklenici eşraf, harcamaları açıklamak için belgeler ve tanıklar sunuyor ve hizmet ücreti veya faiz talep ediyordu. Halk liderleri hesapları kabul ederse meclis toplam miktarın kasaba mahalleleri ve köyler arasında nasıl paylaştırılacağını müzakere ediyordu (Yaycıoğlu, 2016, s. 128-129). Anlaşmaya varıldıktan sonra temsilciler kendi seçim bölgelerine giderek paylarını topluyor ve yüklenici eşrafa ödüyorlardı (Yaycıoğlu, 2016, s. 123-124). Eşrafın bu biçimde taşra ile merkezi hükümet arasındaki mutabakatı tesis etme durumu 1808 yılında Sened-i İttifak Sözleşmesi ile merkezi güce ortak olma teşebbüsüne dönüştü (İnalcık, 1964, s. 604; Tanör, 2016, s. 50-64). Bu, Osmanlı siyasal hayatında ayanların ilk defa bir denge unsuru olarak görülmesi demekti (Berkes, 2012, s. 138).

Görüldüğü üzere Tanzimat öncesinde mahalli eşrafın nüfuz ve konumu içinde bulunulan şartlara göre oluşmuş ve gelişmişti. Tanzimat'ın ilanından önce kimi bölgelerde ayanlık kurumu ilga edilmiş⁵ ise de bu kurumun tamamen ortadan kaldırılması Tanzimat sonrası yapılan düzenlemelerle gerçekleşti. Bu bağlamda 1840 yılından sonra artık devlet ile halk arasındaki ilişkilerde daha önce resmî görevli olarak kabul edilen ayanlara yer verilmedi (Çadırcı, 2013, s. 37). Ancak yaşanan bu gelişmeler mahalli eşrafın Osmanlı taşra yönetimindeki önemli rolünün kaybolduğu anlamına gelmemelidir. Çünkü gerek II. Mahmud'un redif askeri teşkilatının ihdasında gerekse 1845 yılında Tanzimat yeniliklerinin tanıtılması amacıyla kurulan imar meclislerinde bu taşra eşrafından faydalanıldı (Mert, 1991, C. 4, s. 198). İmar meclisleri, bilginin merkezileştirilmesine yönelik bariz kaygının yanı sıra taşra eşrafının İstanbul'da toplanması aynı zamanda hem taşranın önde gelen siyasi figürlerini hizaya getirdi hem de ekonomik taşra seçkinlerini yeni ve tartışmalı reformların hayatta kalması ve refahına bağladı. 'Siyasetin meclisleşmesi' hükümet merkezi ile taşra çevresi arasında kurumsal bir tampon oluşturdu. Mali ya da cezai konular gibi popüler olmayan önlemler yerel meclisler tarafından alınıyor, böylece yerel üyeler imparatorluk yönetimine etkin bir şekilde dâhil oluyordu. Mahalli eşrafın da yer aldığı meclisler, aynı zamanda resmî mahalli idarecilere karşı yöneltilecek yerel eleştiri kanallarına daha rutin, gündelik bir temelde kurumsallaşmış bir meşruiyet de sağlıyordu. Bu anlamda eşrafın da içerisinde bulunduğu bu bölgesel meclisler hem başkentte hem de taşrada gelişen pazarlık sürecini yönlendiren hayati arenalar olarak görev yapıyordu (Hanssen, 2002, s. 64).

Tanzimat döneminde mahalli eşrafın etkinliğinin devam etmesini sağlayan düzenlemelerden biri de 1842 yılında mülki anlamda yapılan düzenlemedir. Söz konusu düzenleme gereğince Osmanlı taşra idaresi eyalet, sancak ve kaza şeklinde yeniden taksime tabi tutuldu. Yeni taksime göre kazaların yönetimi müdürlerin uhdesine verildi. Müdürler ise her kazadaki eşraf aileleri arasından seçilecekti. Bunda merkezi hükümetin her kaza eşrafının kendi memleketlerini hariçten tayin edilecek kimselerden daha çok iyi bilip memleketlerini kalkındırmada onlardan daha çok istekli davranacakları ön görüşünden kaynaklanmıştı (Takvim-i Vekayi, Def'a 238, 3 M 1258). Bu uygulama yurtluk ve ocaklık yerlerde de söz konusu oldu. Örneğin yurtluk ve ocaklık sistemin hüküm sürdüğü Diyarbakir eyaleti, 1845 yılı başlarında Tanzimat'a dâhil edildiğinde mahalli eşrafın elindeki

⁵ Ayanlığın kaldırılması muhtarlık teşkilatı ile ilişkilendirilmektedir. Bkz. Akyıldız, A. (2006). Muhtar. *TDVİA*, (C. 31, s. 52). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları; Çadırcı, M. (2017). Tanzimat'ın İlanı Sırasında Türkiye'de Yönetim (1826-1839). *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*. (T. Ercoşkun, Derleyen). Ankara: İmge Kitabevi, s. 15.

topraklar hazineye devredildikten sonra kimilerine maaş bağlandı, kimilerine ise kaza müdürlüğü verildi (Çadırcı, 2015, s. 203).

Tanzimat sonrasında mahalli eşraf, bazı ihtisas komisyonlarında üyeliklerde bulunmak ve kimi başka idari görevleri deruhte (valilik, mutasarrıflık, maden eminliği vesaire) etmek gibi vazifeleri de icra ettiler. Bununla birlikte Arap vilayetleri gibi kimi bölgelerde mahalli eşraf merkezi hükümet açısından bir tehdit unsuru olarak görüldü. Bu çerçevede bu bölgelerde reform ve devlet şiddetinin birlikte ilerlediğinden emin olan Osmanlı yetkilileri, kamu düzeni ve güvenliğin ancak yerel eşrafın dize getirilmesi ve onların takipçilerinin siyaset sahnesinden uzaklaştırılmasıyla garanti altına alınabileceğini düşündüler (Makdisi, 2002, s. 35).

Yukarıdaki bilgiler bir bütün halinde değerlendirildiğinde Tanzimat Döneminde mahalli eşrafın bölgelerinde nüfuz arayışlarının, merkezi hükümetin çıkardığı düzenlemelerin ve merkezi hükümetin taşra üzerindeki yönetim anlayışının da etkisiyle yeniden güç kazandığı görülecektir. Bu anlamda 1861 yılı sonlarında Bursa eşraflarından Tahir Ağa'nın Tanzimat Döneminin ilk yıllarında sancak meclisi üyeliği ile başlamış olduğu görevini Bursa mutasarrıflığı ile taçlandırması çok güzel bir örnektir (Satıcı, 2006, s. 233). Bu, mahalli eşrafın, merkezi yönetimin aleyhlerinde olabilecek bazı gelişmelere karşı durabilecekleri anlamına da geliyordu (Mert, 1999, C. 3, s. 179). Bununla birlikte merkezi hükümet Arap vilayetlerinde olduğu gibi pek çok yerde onları pasifleştirme yollarını aradı. Her şeye rağmen yukarıda da ifade edildiği üzere devlet taşra politikasını yürütmede eskiden olduğu gibi taşra eşrafına başvurmak zorundaydı. Zaten sonraki dönemlerde her bölgenin ileri gelenleri bölgelerinin temsilcileri olacaktı. Bu bağlamda Meclis-i Mebusan'a seçilen vekillerin hemen hepsi bölgelerinin ileri gelenleriydi. Kaldı ki Meclis-i Mebusan'ın iki organından Meclis-i Ayan'ın ayanlık kurumunun sadece ismen yok olduğunu; ancak fiilen varlığını hep devam ettirdiğini göstermesi bakımından kayda değerdir. Burada bu anlayışın günümüzde de devam ettiğini belirtmek gerekir.

1. TANZİMAT'TAN ÖNCE DEST-İ ŞİRİNZADELER

Bilindiği üzere taşra eşrafı ile onların yaşadığı çevre ve çevre toplulukları arasındaki ilişkilerde farklı örüntüler söz konusuydu. Örneğin Yozgat'ta Çapanoğulları şehrin kurucu ailesini oluşturuyordu ve rakipleri yoktu. Başka yerlerde egemen aile, tarihsel yerel kökleri olan diğer önemli aileler arasında birinci sıradaydı. Bu aileler, yönetim işindeki diğer eşraflarla ya da belirli bir eğitim veya ticaret alanında uzmanlaşmış kişilerle uzun süreli evlilik ve iş ilişkilerine sahiptiler (Yaycıoğlu, 2016, s. 74; Polat, 2022, s. 99).

Kastamonu'nun nüfuzlu ailelerinden Eligüzelzadeler olarak da bilinen Dest-i Şirinzadeler beylikler döneminden kalma köklü bir aileydi. Ailenin geçmişinin Beylikler dönemine kadar geri gittiği hem 16. yüzyılda Kastamonu'da yapılan tahrirlerde ailenin ismi ile yapılan bir çeşmeden (Tosunoğlu, 1993, s. 397) hem de Kastamonu ile merkez arasında yapılan ve ailenin geçmişinin 600 yıl öncesine dayandığına dair bir yazışmadan anlaşılmaktadır (BOA, MVL 177/127 (1), 10/R/1273; I.MVL 367/16116 (1), 23/R/1273. Yine ilk dönemlerden itibaren Kastamonu'ya ait pek çok şer'iyye sicilinde şuhûdü'l-hâller arasında Şirinzadeler'e ait isimlerin bulunması da köklü bir aile olduğunu göstermekteydi (Ekici, 2018, s. 96; Kurumlar, 2006, s. 89-90). Kimi sicillerde şuhûdü'l-hâller arasında bulunan aile "*hanedan-ı kadimden/beldeden dest-i Şirinzade...*" şeklinde geçmekteydi (Mayuk, 2019, s. 60,131; Kurumlar, 2006, s. 212). 17. yüzyıl sonlarında Eymür ve Kabaklı köylerinde namı bilinen bir aileydi (Güzey, 2001, s. 79).

Köklü ve nüfuzlu bir aile olması münasebetiyle devlet, zaman zaman orduya asker sevki, hayvan tedariki ve daha bazı başka konularda ailenin yardımlarına başvurdu. Bu anlamda ailenin önde gelenlerinden Mehmed Ağa, Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 1695 yılında yapılan muharebede orduya asker temin etmekle; Gedikli İbrahim, 1720'li yılların başlarında İran ile başlayan harplerde mekkâri başlığına tayin edilmekle; Halil Ağa, 1760'lı yılların sonlarında azledilip Bozcaada'ya sürgün edilen Muhsinzade Mehmed Paşa'yı ikâmet mahalline ulaştırmakla; Esad Ağa, vefat eden Abdullah Paşa'nın Canik'te bulunan mallarını müsadere etmekle görevlendirildi (BOA, A.DVNSMHM 106, s. 171, Evasıt-ı Za/1106), A.DVNSMHM 133/212, 29/Ca/1139; Aloğlu, 2019, s. 51-52, C.DH 21/1042 (1), Evasıt-ı R/1182, AE.SMST.III 30/1182 (1), Evahir-i RA/1182; AE.SMST.III 30/2085 (1), 29/R1182; HAT 1409/57210 (1), 29 Z 1206).

Ailenin bu tür yararlılıkları tüm 18. yüzyıl ve 19. yüzyılın başları boyunca devam etti. Örneğin III. Selim döneminde 1790 yılında silahşöran-ı hassa rütbesini haiz (BOA, HAT 208/11044 (1), 29/Z/1204) ailenin önde gelenlerinden Mehmed Esad Bey (BOA, , HAT 1459/16 (1), 22/S/1210), Mısır meselesi yüzünden Fransa ile yapılan savaşta Arnavutluk taraflarına sürücü olarak tayin edildi (BOA, C.AS 272/11285 (1), 18/M/1215). Aile bölgede farklı görevler de ifa ediyordu. Örneğin İbrahim Ağa'nın oğlu Mehmed Ağa subaşı, Mehmed Halife ise imam olarak görev yapıyordu (BOA, AE.SAMD.III 213/20563 (1), 14/L/1139; Maden, 2014, s. 113-114).

Ailenin devlet tarafından çeşitli görevlerde istihdam edilmesi Kastamonu'daki nüfuzlarının artmasında önemli bir araç oldu. Ailenin nüfuzlarının artmasındaki en büyük araç mütesellimlik görevini uhdelerine almalarıyla başladı. Bu çerçevede aynı zamanda Divan-ı Hümayun hocalarından bulunan Mehmed Esad Bey'e bu hizmetleri karşılığında

1803 yılında Kastamonu mütesellimliği görevi verildi (BOA, C.TZ 91/4547, 1(1), 14/M/1218). Ailenin ileri gelenlerinin Kastamonu'daki mütesellimlik görevleri daha sonraki tarihlerde de devam etti. 1811 yılına gelindiğinde Mehmed Ağa Kastamonu'nun yeni mütesellimi oldu. Mehmed Ağa'ya sadece Kastamonu mütesellimliği görevi değil aynı zamanda Küre-i Nühas madeni eminliği ile Devrekâni kazası haslarının dörtte üç hissesinin iltizamı da verildi (BOA, C.DRB 21/1017 (3), 29/C/1226). Mehmed Ağa'nın Kastamonu'da gösterdiği iyi idare kendisinin 1812 yılında yeniden mütesellim olarak tayin edilmesini sağladı (BOA, TS.MA.e 698/16 (1), 29/Z/1226). Fakat bir süre sonra halk tarafından merkeze Mehmed Ağa aleyhinde pek çok şikâyet dilekçesi gönderildi. Bunun üzerine merkez tarafından konu hakkında bir inceleme başlatıldı. Yapılan incelemelerde şikâyet dilekçelerin pek çoğunun rakip eşrafın kışkırtmaları ile gönderildiği anlaşıldı (BOA, HAT 280/16596 (1), 29/Z/1227). Bu yüzden II. Mahmud bir hattında Kastamonu'daki bu şikâyetlerin yoğunluğu sonrasında yerliden kimseye mukataa, kaza ve sancak idaresinin verilmemesi gerektiğine dair görüş bildirdi (BOA, TS.MA.e 698/16 (1), 29/Z/1226). Bu arada Mehmed Ağa'nın Küre-i Nühas maden eminliği görevi 1813 yılında da devam etti (BOA, C.DRB 24/1182 (1), 24/R/1228).

Mehmed Ağa 1817 yılı sonlarında veya 1818 yılının hemen başlarında hac için Medine'de iken vefat etti. Vefat ettikten bir müddet sonra mallarına devlet tarafından el konuldu (BOA, C.ML 2/100 (1), 6/Ra/1233, C.ML 2/100 (2), 7/Ra/1233). Mehmed Ağa'nın herhangi bir suça dâhil olmamasına rağmen devletin böyle bir politika izlemesinin nedeni II. Mahmud'un özellikle 1812 Bükreş Antlaşması sonrasında merkezileşme politikasına ağırlık vermeye başlamasından kaynaklanıyordu. Bu çerçevede II. Mahmud, devlete sadakat gösteren ve nüfuzlu ileri gelen ailelere karşı kuvvet kullanmamış ve onların ölümlerini beklemiştir. Ölümleri sonrasında ise mirasçıları yerine merkezin temsilcilerini atamak suretiyle ailenin taşradaki etkinliğini azaltmaya çalışmıştır (Mert, 1999, C. 3, s. 178).

Mehmed Ağa'nın mallarına devlet tarafından el konulmuş olsa da aile, Kastamonu ve başkentteki nüfuzu sayesinde etkinliklerini sonraki zamanlarda da devam ettirmeyi başardı. Zira aile, 1823 yılında Kastamonu mütesellimliğini yeniden elde etti. Aileye mütesellimlik görevi ile birlikte çeltik ve Boyabat mukataaları da verildi (BOA, HAT 571/27977 (1), 29/Z/1238). Bu, ailenin yeniden eski gücünü elde etmesi için bir fırsat yarattı. Bununla birlikte ailenin mütesellimlik süresi dolunca Tanzimat'a kadar bir daha bu göreve getirilmedi. Bu da eskiye nazaran nüfuzlarının tedricen azalmasına sebep oldu.

Şirinzadeler ailesi uhdesindeki görevleri dolayısıyla zaman zaman halkın suçlamaları karşısında kimi soruşturmalara da tabi tutuldular. Örneğin sahip olduğu zeamet toprakları dâhilinde Rahime adlı biri merkeze gönderdiği 1717 tarihli bir şikâyet dilekçesinde İbrahim Ağa'nın, kardeşinin kızı Fatma hatunu oğluna nikâhlamak suretiyle babasından kalan yaklaşık 300 kese tutarında eşya ve nakit parayı zimmetine geçirdiğini iddia etti. Söz konusu iddia merkeze ulaştığında derhal gereği yapılmak üzere Mehmed Çavuş Kastamonu'ya gönderildi (Ekici, 2018, s. 123-124, Yıldızoğlu, 2019, s. 55). Mehmed Çavuş Kastamonu'ya vardığında olayın çözüme kavuşturulması adına İbrahim Ağa'yı kadı mahkemesine davet etti. Mahkemede bu işin çözümlenmesi için ne kadar çaba sarf edildiyse de başarılı olunamadı. Bunun üzerine merkez tarafından İbrahim Ağa'nın Divan-ı Hümayunda yargılanmasının yapılması amacıyla İvaz Çavuş Kastamonu'ya gönderildi (Yıldızoğlu, 2019, s. 80). Bu olay Şirinzadelerin bölgedeki gücünü göstermesi bakımından kayda değerdir. Buna benzer bir şikâyet de 1740 yılında oldu. Söz konusu şikâyet Şirinzade Halil'in başkasının eşini zorla hizmetkârı Hüseyin ile evlendirdiği iddia ediliyordu (Döşemetaş, 2019, s. 353). Bundan başka dergâhı ali müteferrikalarından Halil Bey merkeze gönderdiği dilekçesinde İbrahim Ağa'nın Kastamonu'da uhdesindeki Ayandon nahiyesinde Başakpınar, Söğüş vesair yerlerde 5 adet köyde aldığı 300 kuruşluk paranın iadesini istiyordu (BOA, AE.SAMD.III 213/20563 (1), 14/L/1139). Yine 1728 tarihli bir başka şikâyet aynı zamanda mekkâri başısı olan ve şark seferi için Bolu, Kastamonu, Ankara ve Çankırı'da katır satın almakla görevlendirilen İbrahim Ağa'nın katırlarını beğenmediği kişilerden 80-85 kuruş tevzi edip aldığı, kimilerinden değerinden çok aşağıya katır satın aldığı böylece halka zulmettiği iddia ediliyordu (Aloğlu, 2019, s. 97-98). Neticede İbrahim Ağa'nın zimmetinde 7 bin kuruş olduğu tespit edildi ve gereği için Kastamonu kadısına emir gönderildi (Aloğlu, 2019, s. 116-117). Görüldüğü üzere aile görevlerini ifa ederken bazı suçlamalarla da karşı karşıya kalmıştı.

Aile aleyhinde yapılan suçlamalardan biri de Tahmiscioğlu isyanında söz konusu oldu (Uzunçarşılı, 1937, s. 139-152, Maden, 2018, s. 97-125). Ailenin bahsi geçen isyanda herhangi bir dahli olmamasına rağmen önceki Kastamonu mütesellimi Memiş Ağa, merkeze gönderdiği bir yazısında Mehmed Bey'in kayınbabası Kâtip İbşirzade Hacı Salih Efendi ve diğer bazı kimselerle birlikte halkı kışkırttığını, bu sebeple derhal bir yere sürgün edilmesi gerektiğini ifade etti (BOA, HAT 504/24867 (1), 29/Z/1247, HAT 1233/48015 (1), 29/Z/1248, Uzunçarşılı, 1937, s. 141-149). Eski mütesellim gibi bu sırada kimi halk grubu da ondan şikâyet etmekteydi. Hatta aile, bir ara halk üzerinde o kadar baskı kurdu ki aleyhinde merkeze pek çok şikâyet dilekçesinin gönderilmesine sebep oldu. Neticede ailenin ileri gelenlerinden ve Tanzimat döneminde de önemli bir figür olarak karşımıza çıkacak olan Mehmed Bey Limni adasına sürüldü (BOA, I.MVL 152/4317 (3), tarihsiz). Bununla birlikte

Tanzimat döneminde bazı zaruretlar dolayısıyla ailenin ileri gelenleri yeniden birtakım görevlerde istihdam edilmeye devam edecekti.

2. TANZİMAT DÖNEMİNDE DEST-İ ŞİRİNZADELER

Osmanlı Devleti, her ne kadar II. Mahmud döneminden itibaren merkezileşme politikasına daha fazla ağırlık vermiş ve bu politikayı Tanzimat Döneminde perçinlemek adına birtakım idari, mali ve adli reformlara girişmiş olsa da yerelde bu reformları yürürlüğe koyabilmek ya da reformların muhalefetle karşılaşmasını önlemek adına Tanzimat öncesinde olduğu gibi yerel ileri gelenlerin yardımına başvurmak zorundaydı. Bilindiği üzere Tanzimat öncesinde devlet, halkı temsil edecek eşrafın halkın tensibini almış olmasına büyük önem verirdi. Çünkü devlet açısından önemli olan resmî olarak seçilecek eşrafın devletin verdiği görevleri ifa etmede ve bu görevleri halka benimsetmede ne kadar mahir olduğu idi (İnalçık, 2009, s. 90). Tanzimat döneminde ise Tanzimat Fermanı ile iyice beliren merkezîyetçilik, Osmanlı taşra yönetimini iki temel açıdan etkiledi. Bunlardan ilki mali alanda gerçekleştirilen yeni teşkilatlanma iken; ikincisi, mahalli eşrafın taşra yönetimini etkilemeleri sürecinin düzenli, ivedi ve eşitlikçi bir biçimde işlemesine gerek duyulmuş olmasıydı (Ortaylı, 2008, s. 496). Bu çerçevede Tanzimat dönemine gelindiğinde merkezi bürokrasi ve onların taşradaki temsilcileri, yerel ileri gelenlerle pek çok konuda imtizaç etmek ya da bir mutabakata varmak zorundaydı. Aslında buna merkez bürokrasisin muhassıllık teşkilatına dair kaleme aldığı talimatname ile daha sonra taşra yönetimine dair çıkarılan nizamnameler veya yönetmelikler sebebiyet vermişti. Zira gerek muhassıllık meclislerine gerekse bu meclisin devamı niteliğindeki memleket, eyalet, vilayet ve bunların alt türevleri olan meclislere aza olarak seçilebilmenin koşulları arasında bulunduğu mahallin en akıllısı, iffetlisi ve en iyisi olmak yanında devlet işlerine ve memleket ahvaline vakıf ve aşina olmak gibi kurallar vardı (Sayın, 1999, s. 333). Bu kurallar göz önüne alındığında sıradan bir kimsenin meclislere üye olarak seçilebilmesi söz konusu olamazdı.

Tanzimat döneminde merkezin taşrada yerel ileri gelen ailelere ihtiyaç duymasının ve onların yardımlarına başvurmasının iki temel sebebi daha vardı. Bunlardan birincisi hazırlanan reform programlarının taşrada ne şekilde tatbik edileceğine dair önceden üzerinde çalışılmış herhangi bir programın olmayışı ve ikincisi ise yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere merkez bürokratlarınca bölgeyi en iyi tanıyanların ve nüfuz sahibi olarak temsiliyetin mahalli eşrafa münhasır olması gerektiğine dair varsayım idi. Bu iki önemli sebepten dolayı taşranın pek çok yerinde yerel meclislere seçimle belirlenen kişiler mahalli eşraf oldu.⁶ Hatta örneğin Kastamonu'da oluşturulan muhassıllık

⁶ Bu durum muhassıllara verilen Talimat-ı Seniyye'nin ikinci bendinde: "... muhassıl-ı emval olanların ikâmet edecekleri kazâdan başka icâbına göre üç dört kazâ dahi birleşerek tertib ve küçük meclislere muhassıl-ı

bölgelerinde olduğu gibi taşranın pek çok bölgesindeki küçük muhassıllık bölgelerine bölgenin eşrafi muhassıl vekili olarak tayin edildiler (Bazna, 2021, s. 84).

Görüldüğü üzere bölge ileri gelenleri Tanzimat öncesinde olduğu gibi aynı zamanda kendi halklarının da temsilcileri konumundaydılar. Bu, bir bakıma devletin taşradaki yönetim anlayışının önemli bir yönünü de ifade ediyordu. Bu anlayışın ayanlığın tarihi seyri incelendiğinde de aynı olduğu görülecektir. Bu bakımdan taşra yerel ileri gelenleri her zaman bölgelerinin temsilcileri ve müteşebbisleri olarak görev yaptılar. Merkezi hükümetçe onlara yüklenen bu görevler aynı zamanda ülkede yerel yönetim anlayışının gelişmesine hatta milli egemenliğin yolunun açılmasına ön ayak oldu (İnalçık, 2009, s. 95).

Kastamonu'nun en önemli eşraflarından Dest-i Şirinzadelerden Mehmed Ağa'nın oğlu Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşılardan aynı zamanda Göl ve Sorgun kazaları ayanı olan Mehmed Raşid Bey⁷ de taşranın diğer pek çok yerinde olduğu gibi yerel meclislere üye olarak seçilenlerden biriydi (BOA, MŞH.ŞSC.d 5741 (1)). İlk olarak Kastamonu'daki muhassıllık meclisine üye olarak seçilen Mehmed Bey, zamanla diğer ileri gelenler ile meclis azaları üzerinde nüfuz kurdu. Muhassıllık teşkilatı kaldırıldıktan sonra bu etkisini daha da arttırdı. Öyle ki servet ve nüfuzu sayesinde vergi alımında, asker yazımında ve daha pek çok konuda bölge halkı, eşrafi ve yöneticileri üzerinde birtakım yönlendirmelerde bulunmayı başardı. Buna karşın yöneticilerle zaman zaman bazı ihtilaflar da yaşadı. Bu ihtilaflarda Tanzimat'ın ilk yıllarında devlet, taşra politikası gereği bölgeyi temsil eden yerel ileri gelenlerin desteğinden mahrum kalmamak adına mümkün olduğu kadar geleneksel denge politikasından biraz olsa da saparak zaman zaman mahalli eşrafa meyletti. Örneğin 1842 yılının ikinci yarsında Mehmed Bey ve diğer meclis azası İbşirzade Hacı Salih Efendi Kastamonu kaymakamı Selim Paşa tarafından merkeze vergilerin toplanmasına engel oldukları gerekçesi ile şikâyet edildiğinde (BOA, I.DH 67/3311 (2), 23/B/1258) kaymakam haksız bulunarak azledilmişti (BOA, I.DH 67/3311 (5), 23/Ş/1258).

Bunda belirtildiği üzere Mehmed Bey'in halk ve meclis üzerindeki nüfuzu oldukça etkiliydi. Çünkü Bolu müşirince kaymakama bu kişilerin suçları ile ilgili mahalli meclis mazbatasını istendiğinde kaymakam uzun süre çabalamasına rağmen böyle bir mazbatayı meclis, mahalli eşraf ve halkın muhalefeti nedeniyle elde edememişti. Kaymakam, bunun yerine bir ilam gönderebilmişti. Bu ilam da Mehmed Bey ve diğer üyeyi suçlayacak nitelikte değildi. Bir süre sonra böyle bir mazbatanın gönderilmesi bir kez daha Bolu müşirince

mumaileyh tarafından vekil olarak vücuhdan biri bulunduğu halde müftü ve naib ve vücuhdan dahi iki nefer kimse memur ve tayin kılınarak ... şeklinde ifade edilmekteydi. Bkz. Sayın, A. V. (1999). *Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, Ankara: Maliye Bakanlığı, s. 321.

⁷ Mehmed Bey'in bu unvanı alması Kastamonu muhassılı Hüseyin Paşa'nın merkezden talebiyle gerçekleşmiştir. Takvim-i Vekayi, Def'a 189, 26 L 1255 (02.01.1840).

istendiğinde bu sefer bir mazbata gönderilmişti. Fakat bu mazbatada da Mehmed Bey'in suçlu olduğuna dair herhangi bir ibare bulunmuyordu. Hatta Mehmed Bey yargılanmak üzere Bolu eyaletine gittikten bir müddet sonra halk ve kimi meclis azalarınca Bolu müşirliğine bazı dilekçeler gönderildi. Bu dilekçelerde özetle halk ve kaymakam arasında önemli sorunlar yaşandığı, bu yüzden kaymakamın görevden alınması gerektiği ifade edildi. Bolu müşiri Ali Şefik Paşa da yaptığı soruşturmalar neticesinde kaymakamın azlinin daha uygun olacağını düşündü. Düşüncesine göre kaymakam azledilmediği takdirde Tanzimat yeniliklerine karşı halkta tepkiler meydana gelecekti. Bu bağlamda bu düşüncesini içeren yazısını sadrazamlık makamına ilettili. Biraz sonra mesele ile bizzat ilgilenmek üzere Mehmed Bey ve İbşirzade'yi de yanına alarak Kastamonu'ya gitti (BOA, I.DH 67/3311 (3), 26/B/1258). Ali Şefik Paşa Kastamonu'ya vardiktan sonra burada da konu hakkında bazı araştırmalar yaptı. Yaptığı araştırmalarda kaymakamın mülki işlerde yetersiz olduğunu ve bazı kötü niyetli kimselerin yönlendirmeleri ile bu tür hareketlerde bulunduğunu gördü. Bu nedenle merkezle yapılan yazışmalardan sonra kaymakamın azline karar verildi (BOA, I.DH 67/3311 (4), 7/Ş/1258, I.DH 67/3311 (5), 23/Ş/1258).

Yukarıdaki olay Tanzimat döneminde devletin taşra yönetim anlayışını göstermesi bakımından oldukça ilgi çekicidir. Olay tahlil edildiğinde merkez bürokrasisinin en temel önceliklerinden birinin de Tanzimat yeniliklerinin tatbikinde hem halkın hem de yerel ileri gelenlerin gönlünü hoş tutmak olduğu görülecektir. Fakat bu anlayış bazen yöneticiler açısından bir zafiyet oluşturmuştur. Mesela 1843 tarihli bir arşiv kaydına göre yeni kaymakam Esad Bey, Mehmed Bey'in peşinden giderek birtakım yolsuzluklarda bulunmuş ve aleyhinde merkeze pek çok şikâyet dilekçesinin gönderilmesine sebep olmuştu. Esasında böyle bir durum merkezi hükümetin arzu ettiği bir şey değildi. Nitekim kaymakam bu davranışı ve diğer bazı uygunsuzlukları nedeniyle görevinde sekiz ayı dahi dolduramadan azledilmişti (BOA, I.DH 78/3906 (2), 23/Ca/1259). Mehmed Bey ise Kastamonu meclisindeki görevine 1847 yılı başlarına değin devam etmişti.⁸ Hatta imar meclisleri için başkente gönderilen iki kişiden biri de Mehmed Bey olacaktı (Bilirli, 2019, s. 24). Mehmed Bey daha sonra diğer bazı kimselerle İnebolu'dan Kastamonu'ya kadar bir yol yapımı için görevlendirilecekti (BOA, A.MKT 99/77 (1), 17/Za/1263). Bu arada Mehmed Bey'in Hasbi, Hıfzi, Lütfi ve Şadi gibi şairleri konağında misafir edip onları himaye ettiğini belirtmek gerekir (Tan, 2016, s. 163).

⁸ Mehmed Bey'in görevine devam ettiği Kastamonu Meclisi mazbatalarındaki mühürler okunmak suretiyle anlaşılmıştır. Mehmed Bey'in mührünün bulunduğu mazbatalar için bkz. BOA, A.MKT 17/75 (1), 21 L 1260 (03.11.1844); A.MKT 58/20 (1), 29 Z 1262 (18.12.1846).

Mehmed Bey görevinde her ne kadar dirayetli, iş bilir ve devlet işlerinin icrasında gayretli olmuşsa da bazı hallerde halk tarafından başkente gönderilen pek çok dilekçede şikâyet edildi. Bahsi geçen şikâyet dilekçelerine göre Mehmed Bey'in kimi uygunsuzluklarda bulunduğu ve zamanla arttırdığı nüfuzu ile diğer meclis azaları üzerinde tahakküm kurmak suretiyle kimsenin aleyhinde hak iddia edememesine neden olduğu iddia edildi. Bu iddialar karşısında merkezi hükümet Kastamonu valisi Mustafa Paşa'ya bir emir göndererek gerekli soruşturmaların yapılmasını emretti. Yapılan soruşturmalarda Mehmed Bey'in gerçekten de edindiği nüfuz ve meclis üyesi bulunması sayesinde kimsenin aleyhinde hak iddia edememesine neden olduğu görüldü (BOA, A.MKT 75/87 (1), 23/Ra/1263). Bundan sonra Meclis-i Vâlâ'da alınan karar gereği Mehmed Bey altı ay meclisten uzaklaştırıldı (BOA, I.MVL 152/4317 (5), 7/C/1265). Bu sayede kendisinden hak iddia edenler meclise başvuracak ve gereği yapılacaktı.

Bir müddet sonra kendisinden hak iddia edenler olmuştu. Fakat Mehmed Bey bunlara talep ettikleri her ne ise vermek suretiyle davalarını geri çekmelerini sağlamıştı.⁹ İlerleyen günlerde Mehmed Bey Mustafa Paşa'ya artık aleyhinde hak iddia eden kimse olmadığını bildirerek yeniden meclis azalığına tayin edilmesini talep etti. Mehmed Bey'in bu isteğinden sonra Mustafa Paşa Kastamonu eyalet meclisinden konu hakkında bilgi istedi. Mecliste yapılan müzakerelerde Mehmed Bey'in meclise yeniden seçilmesinin uygun olacağı kararlaştırıldı (BOA, A.MKT 75/87 (1), 23/Ra/1263). Böylece Mehmed Bey nüfuzu sayesinde meclisteki üyeliğini devam ettirmeyi başardı. Hatta kısa bir müddet sonra İstabl-ı Amire payesini de aldı (BOA, I.MVL 152/4317 (3/1,2,3,4), /tarihsiz).

2.1. Mehmed Bey'in Yargılanması ve Sürgün Edilmesi

Mehmed Bey'in meclisteki üyeliği 1849 yılı Nisan'ında redif askerlerin yazımında rüşvet aldığı gerekçesi ile yapılan yargılamalardan sonra son buldu ki bunun ayrıntılarına aşağıda değinilecektir.¹⁰ Bununla birlikte Mehmed Bey'in meclis üyeliğinden çıkarılmasında belirtilen bu olay tek başına sebep olmamıştı. Bunun dışında özellikle Kastamonu meclisinde ve Meclis-i Vâlâ'daki yargılamaları esnasında kendisinden farklı konularda şikâyetle bulunanların sayılarının artmış olmasının da büyük bir etkisi olmuştu. Mehmed Bey hakkında yapılan şikâyetlerin konuları farklılık arz etse de burada bazı örnekler vermekte fayda vardır. Çünkü bu şikâyetlerin hemen hemen hepsi Tanzimat ilkelerine

⁹ Kastamonu'dan merkeze gönderilen umumi bir arzuhalde belirtildiğine göre Mustafa Paşa döneminde Mehmed Bey'den davacı olanlar ondan 100 bin kuruştan fazla para almışlardır. BOA, I.MVL 152/4317 (3/1, 3/4), tarihsiz.

¹⁰ Mehmed Bey'in 1849 yılının ikinci yarısında kadar Kastamonu eyalet meclisine üyelik yaptığına dair mazbatalar için bkz. BOA, A.MKT 89/90 (1), 1 Ş 1263; A.MKT 93/35 (1), 5 N 1263; A.MKT 99/77 (1), 17 Za 1263; A.MKT.MVL 7/59 (2), 25 S 1264; A.MKT 136/53 (1), 25 B 1264.

aykırı suçlamalardı. Bu şikâyetlerden biri Mehmed Bey'in cerime adı altında bazı kimselerden para alması ile ilgiliydi (BOA, MŞH.ŞSC.d 5749/4, 7/C/1265). Bir diğeri Mehmed Bey'in bazen aldığı hayvanların ücretini tam olarak vermediği bazen de kendisine ait çiftliklerin öşrünü hiç ödemediğine ilişkin (BOA, A.MKT 199/93 (1), 8/B/1265, A.MKT 200/78 (1), 23/C/1265, MŞH.ŞSC.d 5749/7, 23/C/1265). Hatta kimilerinin ödemiş olduğu paraları kendine mal etmek suretiyle bazı usulsüzlüklerde bulunduğu hususunda da şikâyetler bulunmaktaydı. Şöyle ki; Çekelne (Çanlı) kazasına tabi Karaağaç divanı sakinlerinden İsmail adlı bir kimse 1840 yılında Mehmed Bey'e 3.080 kuruş vermesine rağmen Mehmed Bey 1843 yılında daha önce ödenen miktarın kendisine ait olduğunu iddia etmiş ve söz konusu miktarı yeniden talep etmişti. Fakat Mehmed Bey'in bu parayı aldığı durumu daha sonra ispatlanmış olsa da Mehmed Bey söz konusu meblağı henüz ödememişti (BOA, A.MKT 205/55, 1 (1), 12/B/1265). Benzer bir olay da Hoşalay kazasında yaşanmıştı (BOA, A.MKT 208/9 (2), 30/B/1265).

Mehmed Bey ile ilgili yapılan şikâyetlerden başka bir tanesi bazı yerlerde kimilerinin eşyalarına fuzuli olarak el koymasına dairdi (BOA, MŞH.ŞSC.d. 5749/8, 23/C/1265). Başka bir şikâyete göre ise Mehmed Bey, bazı kimseleri türlü bahanelerle hem dövdürüp hakkı olmadığı halde onlardan para almış hem de Tanzimat'a aykırı olmasına rağmen angarya işlerde çalıştırmıştı (BOA, A.MKT 198/42 (1), 25/C/1265). Bir diğer şikâyette Mehmed Bey'in arazilerinin değerlendirilmesi ve arazilerine olan ulaşımın kolaylaşması amacıyla nüfuzunu kullandığına ilişkin. Söz konusu şikâyete göre Mehmed Bey, Göl kazasına tabi Kuru karyesinde bazı karye ahalilerinin arazilerinde geçmekte olan yolu taş duvarlarla kapattırarak tasarrufu altındaki Harre Hasan karyesindeki çiftliğinden geçmesini sağlamıştı (BOA, A.MKT 203/56 (1), 23/B/1265). Mehmed Bey hakkındaki bu şikâyetler ömrünün sonuna kadar Kastamonu meclisinde ahalinin temsilcisi olarak yer alamamasına neden olacaktı.¹¹

Yukarıda da belirtildiği üzere Mehmed Bey'in Kastamonu eyalet meclisinden azledilmesine neden olan asıl olay 1847 yılında bazı kimselerden redif askeri olarak yazılmamasına karşılık rüşvet alması ve bunun için bazı devlet görevlileri ile işbirliği

¹¹ Nitekim Kastamonu meclisine ait mazbatalarda artık Mehmed Raşid Bey'in ismi bulunmamaktaydı. 1849 tarihinden sonraki mazbatalarda genellikle aza olarak Ahmed Şükrü, Mustafa Tahir, Seyyid Mehmed Murad, Seyyid Ahmed Said ve Hafız Mehmed Said, Seyyid Mustafa Sabri, Ahmed Şevki, Mehmed Arif, Salih, Hidayet Ağa, Şemsizade Mustafa Bey gibi isimler bulunmaktadır. Bu mazbatalar için bkz. BOA, I.MVL 152/4317 (6), 7 C 1265; A.MKT.UM 9/41 (1), 1 R 1266; A.MKT.UM 14/10 (1), 3 C 1266; MVL 243/2 (1), 1 Za 1262; MVL 119/55 (1), 9 N 1268; A.MKT.MVL 60/41 (1/2), 25 Ra 1269; MVL 211/14 (1), 25 Z 1269; MVL 215/1 (1), 22 S 1271; MVL 217/29 (1), 9 N 1272; A.MKT.NZD 197/79 (1), 16 S 1273; MVL 570/48, (1), 21 N 1274; MVL 588/80 (1), 3 M 1275; MVL 578/57 (1), 17 Ra 1275; MVL 589/20 (1), 11 M 1276; C.DH 109/5432 (1), 2 C 1276; MVL 605/68 (2), 15 R 1277; MVL 621/10 (1), 1 Ca 1278; MVL 649/5 (1), 25 Za 1279; A.MKT.MHM 303/26 (3), 13 Za 1280; MVL 713/1 (1), 23 Ra 1282.

yapmak istemesi ile ilgili iddialardan kaynaklanmıştı. Şöyle ki; merkezden alınan karar gereği taşradaki tüm redif askerleri toplanıp başkente gönderilecekti. Mehmed Bey, güya bu durumu fırsata çevirmek istercesine Kastamonu merkez ve Sorgun kazalarından başkente gitmek istemeyen 4 kişiden bir miktarını da Kastamonu Redif Binbaşısı Mehmed Ali Ağa'ya vermek amacıyla akçe istedi.¹² Söz konusu kimseler bu teklifi kabul edince Mehmed Bey de durumu binbaşısıya açıkladı. Binbaşısı, ilk anda Mehmed Bey'in bu teklifine bir şey demeden onu gönderdi ve durumu hemen sevk memuru Ferik Ahmed Paşa'ya bildirdi. Durumu öğren Ferik Ahmed Paşa binbaşısıya konunun redif meclisinde de görüşülmesini ve konu hakkında bir mazbata alınmasını emretti. Binbaşısı hemen söz konusu kişileri meclise getirtip meclisin diğer üyeleri huzurunda onları sorguladı. Yapılan sorgulamalarda Mehmed Bey'in bu kişilerden akçe aldığına dair bir mazbata hazırlandı. Mazbatayı alan Ferik Ahmed Paşa, redif meclisi mazbatasıyla ile birlikte Kastamonu eyalet meclisine başvurdu. Başvuru üzerine konu hemen eyalet meclisi gündemine alındı. Yapılan değerlendirmelerde gerekli kimseler meclise davet edildiler. Meclise davet edilen kimselerle konuya dair evraklar üzerinde yargılamalar yeniden başlatıldı. Yapılan yargılamalarda hazırlanan mazbatada, Mehmed Bey'in binbaşısının yanına giderek redif askeri olarak yazılmak istemeyenlerin sayısının çok olduğunu belirttiği ve aldığı 12 bin kuruş rüşvetin 5 bin kuruşunun binbaşısıya ayrıldığı, ayrıca suçlamaları da itiraf ettiği ve bundan dolayı meclisten uzaklaştırıldığı belirtiliyordu (BOA, I.MVL 152/4317 (5), 7/C/1265).

Burada Kastamonu eyalet meclisinde Mehmed Bey'in yargılanma biçimine de değinmek gerekir. Öncelikle Mehmed Bey'in söz konusu suçlamaları reddetmesi üzerine söz konusu askerlerle mecliste yüzleştirilmelerine karar verildi. Fakat mazbatada belirtildiğine göre ilk yüzleşmede, binbaşısı dışındaki askerler Mehmed Bey'den çekindikleri için onu suçlayacak herhangi bir ifadede bulunamamışlardı. Bu sebeple Mehmed Bey, başka bir odaya çıkarılarak gıyabında yeniden sorgulandılar. Bu sefer askerler redif meclisi mazbatasında belirttikleri iddialarını aynen tekrarladılar (BOA, I.MVL 152/4317 (5), 7/C/1265). Kastamonu meclis mazbatası hazırlandıktan sonra yargılamalar sonucunu kapsayan tüm evraklar iki ayrı yazı ile merkeze gönderildi. Bunlardan ilki vali ve Ferik Ahmed Paşa (BOA, I.MVL 152/4317 (17), 10/N/1265), ikincisi ise sadece Kastamonu valisi Selim Paşa imzalıydı. Yazılarda, Mehmed Bey'in yapılan yargılamalar sonrasında suçluluğunun sabit olduğu ve aldığı akçelerin tamamının söz konusu redif askerlerine iade

¹² BOA, I.MVL 152/4317 (4), 5 C 1265 (28.04.1849). Mehmed Bey'in bunlar dışında Akkaya nahiyesi ile Küre-i Nühas kazasından birer kişiye daha bu hususta taahhütte bulunduğu da iddia edilmekteydi. BOA, I.MVL 152/4317 (7), 7 C 1265 (30.04.1849). Yine redif meclisinde yapılan başka bir sorgulamada da Mehmed Bey'in Sorgun kazasından Köle oğlu Ömer'den de 2.800 kuruş rüşvet aldığı belirtilmekteydi. BOA, I.MVL 152/4317 (1), 1 Ş 1265 (22.06.1849).

edildiği, ayrıca merkezden bu konuya dair emir gelene değin meclisten uzaklaştırıldığı bir kez daha belirtiliyordu (BOA, I.MVL 152/4317 (9), 9/C/1265 (02.05.1849), I.MVL 152/4317 (10), 9/C/1265).

Mehmed Raşid Bey aleyhinde bir taraftan yerel bürokrasi birlikte hareket ederken diğer taraftan da Kastamonu'da bulunan ulemeden olanlar ile muhtarlar, eşraf ve kimi halk umumi bir dilekçe ve bu dilekçeye dair bir kadı ilamı alarak merkeze gönderdiler (BOA, I.MVL 152/4317 (3/1,2,3,4)/tarihsiz, I.MVL/152/4317 (12), 21/B/1265). Söz konusu umumi dilekçede her ne kadar özetle Mehmed Bey'in meclisten uzaklaştırılmasının halkta büyük bir memnuniyet yarattığı belirtilse de Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerin halk cephesindeki beklentilerin, bu beklentilere karşı halkın durumunun ve merkezin mahalli eşrafla olan ilişkilerin seyir ve biçiminin Mehmed Bey özelinde ifade ediliyor olması bakımından oldukça önemlidir. Bu nedenle bahsi geçen dilekçe günümüz Türkçesi ile verilecektir. Dilekçede öncelikle Mehmed Bey'in Tanzimat öncesi kötülüklerine yer veriliyordu. Buna göre Mehmed Bey Tanzimat'tan önce de halka türlü kötülükler yapmış ve bu yüzden uzun süreliğine Limni Adasına sürülmüştü. Bununla birlikte bir müddet sonra bir şekilde affedilip Kastamonu'ya dönmeyi başarmış ve yeniden türlü yollarla halka pek çok zararlar vermeye devam etmişti (BOA, I.MVL 152/4317 (3), tarihsiz, I.MVL 152/4317 (12), 21/B/1265).

Ardından Mehmed Bey'in Tanzimat Dönemi'ndeki kötülüklerine yer veriliyordu. Buna göre 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile halkta büyük bir bayram havası yaşanmıştı. Zira bu Ferman ile herkes can ve mal emniyetine kavuşup onun zararlarından emin olacaktı. Fakat Mehmed Bey Tanzimat'ın ilanından hemen sonra bir yolunu bulup meclise aza olarak tayin edilmiş ve istenmeyen türlü davranışlarda bulunmaya devam etmişti. Bu anlamda bazen kaymakamlarla bir olup halkı ezmiş bazen de kendisine uymayıp hakkı savunan, ehil, devlet ve millete sadık kaymakamlara kin ve düşmanlık besleyerek onlara türlü hakaretler etmiş ve aleyhlerinde aslı olmayan şikâyetlerde bulunmuştu. Hatta bunun için bir de pek çok yalancı şahit tedarik etmişti. Böylece halkı korkutmayı ve onlara zarar vermeyi kendisine huy edinmişti. Gün geçtikçe meclisteki hâkimiyetini de tesis edip iyice sivrilmişti. Onun mecliste sivrilmesi ve yöredeki her işi kendi isteğine göre yönlendirmesi hayli kimsenin perişan olmasına ve bazılarının da onun yüzünden ömürlerini heba etmesine sebebiyet vermişti. Bu bakımdan Kastamonu'da Mehmed Bey'in kötülüğünün dokunmadığı veya bir şekilde zarara uğratmadığı kimse neredeyse kalmamıştı. Bundan dolayı herkes ondan nefret etmiş ayrıca herkeste bir ümitsizlik peyda etmişti. Mehmed Bey, bir taraftan kaymakamları şikâyetlerle azlettirebiliyor diğer taraftan da kendisine uymayan diğer devlet görevlilerini türlü hilelerle

korkutarak pasifleştirebiliyordu. Bu nedenle çoğu devlet görevlisi onun hilelerinden aciz kalıyor, iyi ve kötüye karışmadan görev sürelerinin bitimini bekliyorlardı. Bu bağlamda onun Kastamonu'daki varlığı gün geçtikçe kargaşa ve rahatsızlıkların artmasını neden oluyordu (BOA, I.MVL 152/4317 (3), tarihsiz, MVL 152/4317 (12), 21/B/1265).

Dilekçede geçen önemli hususlardan biri de Mehmed Bey yüzünden merkezi hükümetçe Kastamonu'da mülki bir değişikliğe gidilmiş olmasıydı. Dilekçede, Mehmed Bey'in gün geçtikçe karışıklıkların artmasına sebep olduğu, bu nedenle Kastamonu'nun, 1846 yılında sancaktan eyalete dönüştürüldüğü belirtiliyordu. Kastamonu'nun eyalete dönüştürülmesiyle halkta büyük beklentiler oluşmuştu. Gerçekten de Kastamonu eyalete dönüştürüldükten sonra valiliğine tayin edilen Mustafa Paşa, uyanık bir kimse olduğundan Mehmed Bey'in şimdiye kadar sebep olduğu her şeyi öğrenmiş ve öğrendiklerini bir yazıyla merkeze bildirmişti. Ayrıca onu eyalet meclisinden de uzaklaştırmıştı. Mehmed Bey eyalet meclisinden uzaklaştırılınca ondan hakkı olduğunu iddia eden herkes meclise başvurarak hakkını talep etmişti. Bu talepler sonrasında Mehmed Bey, 100 bin kuruştan fazla parayı hak sahiplerine iade etmişti. Buna karşılık o, çok kısa bir süre sonra taraftarlarının bazılarını başkente gönderip vali hakkında bazı dedikodular yaymış, hatta bir süre sonra bir daha kanunlara aykırı hareketlerde bulunmayacağına dair mühürlü bir senet vermek suretiyle yeniden meclis üyeliğine dönmüştü. Buna rağmen o, yine eski kötülüklerde bulunmaya devam etmiş ve azledildiğinde kendisinden hak talep edenlere husumet beslemeye devam etmişti. Bundan başka vali aleyhinde de halk arasına nifak sokmaya başlamıştı. Mehmed Bey'in bölgede daha da cesaretlenmesine ve sivrilmesine neden olan şeylerden biri de kendisine Istabl-ı Amire payesinin verilmiş olmasıydı. Mehmed Bey'in bu kadar ön plana çıktığı bir anda Bekir Sami Paşa yerine vali olarak tayin edilen Mehmed Selim Paşa, Mehmed Bey'i dizginlemiş ve kötülüklerine asla müsamaha göstermemişti. Fakat Mehmed Bey, yine de karakterinde saklı olan kötülükleri yapmaya devam etmişti. Bu anlamda din ve devlete hıyanet etmek demek olan redif askerlerinin bazılarının onları askerlikten muaf tutması karşılığında rüşvet almıştı ki bunu da eyalet meclisinde ikrar etmiş, bu yüzden bir kez daha meclisten ihraç edilmişti. Mehmed Bey'in meclisten uzaklaştırılmış olması halkta büyük bir sevinç yaratmıştı. Çünkü artık halk onun tüm kötülüklerinden kurtulmuş olacaktı. Zaten yukarıda da belirttiği gibi bu dilekçe Mehmed Bey'in meclisten uzaklaştırılması vesilesiyle teşekkür mahiyetinde kaleme alınmıştı (BOA, I.MVL 152/4317 (3), tarihsiz, I.MVL 152/4317 (12), 21/B/1265).

Esasında yukarıdaki evraklarda yer alan suçlamaların hepsi birer iddiaydı. Zira aşağıda açıklanacağı üzere Mehmed Raşid Bey, kısa bir süre sonra bu iddiaların tamamının iftira olduğunu belirten bir yazı merkeze gönderdi. Mehmed Bey yazısında, kendisinin

kanunlara aykırı hiçbir hareketinin olmadığını, söz konusu isnatların sırf kendisine verilen İstabl-ı Amire payesini hazmedemeyen bazı meclis azalarıyla yine kendisini istemeyen diğer bazı mahalli eşrafin iftiraları olduğunu iddia etti. Ayrıca redif askerleri ile ilgili suçlamaların asılsız olduğunu, aslında binbaşının kendisinin üç askerin elindeki redif tezkerelerini 5 bin kuruluş karşılığında aldığını ve bu şekilde onları başkente göndermekten kurtarmak sevdasına düştüğünü ileri sürdü. Bunun dışında binbaşının üç askeri redif meclisine çağırıp lehinde ifade vermeleri için zorladığı, hatta bu konuda elde ettiği mazbatayı meclisin diğer üyeleri bulunan yüzbaşılara zorla mühürlettiğini de belirtti. Mehmed Bey'in iddialarından bir diğeri Kastamonu valisi Selim Paşa'nın, söz konusu askerleri sorguladığında askerlerin kendisini daha önce hiç görmedikleri, dahası belirtilen meblağı binbaşıya kendi elleriyle verdiklerini söylemeleri üzerine binbaşının onları kışlaya hapsedtirmesi ile ilgiliydi. Mehmed Bey'in iddialarından bir diğeri ise binbaşıyı kurtaran kişinin Ferik Ahmed Paşa olduğuydu. Çünkü bir şekilde binbaşıyı kurtarmak uğruna Kastamonu eyalet meclisinden kendisi aleyhine mazbatayı o aldırmişti. Netice itibarıyla Mehmed Bey yazısında, işin hakikatinin anlaşılması gayesiyle davacılarıyla birlikte Meclis-i Vâlâ'da yargılanmayı merkezden talep etti. Hatta Mehmed Bey, yargılamalar sonrasında Tanzimat'a ve Ceza Kanunnamesi'ne göre kanunlara aykırı herhangi bir suç işlediği ispatlanırsa her cezayı kabul edeceğini bildirdi (BOA, I.MVL 152/4317 (13), 25/B/1265). O, daha sonra isnat edilen suçlamalardan beraat ettiğini de ileri sürecekti (BOA, I.MVL 152/4317 (15), 20/Ş/1265).

Mehmed Bey'in talebi üzerine konu Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilerek durumun seraskerlik makamına bildirilmesine karar verildi (BOA, I.MVL 152/4317 (15), 20 Ş 1265). Seraskerlik makamı ile yapılan yazışmalarda şöyle bir karar çıktı: Redif askerlerinin celbinin önemli bir mesele olması, zaten konunun daha önce gerek redif meclisinde gerek Ferik Paşa'nın yazısı ve Dar-ı Şura'daki ifadesinde gerekse de Kastamonu eyalet meclisinde aydınlatıldığı, bu yüzden binbaşının Mehmed Bey ile muhakemesinin uygun olmayacağı, bunun yerine Kastamonu'ya Babıali'den bir memur gönderilerek gerekli soruşturmaların yapılmasının daha faydalı olacağı ön görüldü (BOA, I.MVL 152/4317 (17/2), 2/Ş/1265). Fakat bir süre sonra seraskerlik makamına yeniden bir sadrazamlık tezkeresi gönderildi. Tezkerede, Mehmed Bey hakkında Ferik Paşa tarafından başka bir yazı veya mazbatanın gönderilip gönderilmediği ve yeniden Serasker paşanın reyi soruldu. Bu soruya serasker paşa Mehmed Bey'in suçluluğunun sabit olduğu ve derhal gerekli cezasının verilmesi gerektiği cevabını verdi (BOA, I.MVL 152/4317 (17/1), 10/N/1265). Bu sırada Mehmed Bey de ilk yazısına cevap alamayınca yaklaşık iki ay sonra merkeze yeni bir yazı daha gönderdi. Bu yazısında da ilk yazısında belirttiği gibi hasımları ile birlikte başkente gelerek orada yargılanmayı talep etti. Mehmed Bey'e göre aleyhinde hareket edenlerin başında müftü

efendi ile İbşirzade Halil Salih Efendi vardı (BOA, I.MVL 152/4317 (18), 3/L/1265). Mehmed Bey'in bu yazısından sonra yeniden konu hakkında bilgi alınmak üzere sadrazamlık makamınca seraskerlik makamına bir tezkere gönderildi. Seraskerlik makamı cevabında bir kez daha konunun mahallinde halledilmesi gerektiğini bildirdi (BOA, I.MVL 152/4317 (19), 9/Za/1265).

Yukarıda görüldüğü üzere Mehmed Bey ve binbaşının iddiaları birbirine uymadığından nihayet durum bir kez daha Meclis-i Vâlâ gündemine alınarak tartışıldı. Yapılan tartışmalarda Mehmed Bey ile söz konusu askerlerin Meclis-i Vâlâ'da yargılanmalarının daha uygun olacağı kararlaştırıldı (BOA, I.MVL 152/4317 (21), 16/L/1265, I.MVL 152/4317 (22), 21/Za/1265). Bu karar sonrasında Kastamonu valisinden Mehmed Bey ile askerlerin gönderilmesi istendi (BOA, A.MKT.MVL 20/42 (1), 27/Za/1265). Yapılan yargılamalarda Mehmed Bey'in her ne kadar askerlerden rüşvet aldığı kesin bir şekilde ispatlanamamış olsa da bu konuda ve diğer bazı konularda uygunsuzluklarda bulunduğu anlaşıldı. Bu yüzden Mehmed Bey, İstabl-ı Amire rütbesi elinden alınarak 1850 yılında üç seneliğine Tokat'a sürüldü. Her şeye rağmen askerlerden aldığı ileri sürülen paralar askerlere iade edildi. Ayrıca Mehmed Bey'in cezasının bitiminde münasip bir mahalde ikâmeti için yeniden merkezin görüşüne başvurulacaktı (Takvim-i Vekayi, Defa: 424, 11 C 1266).

Mehmed Bey, sürgündeki cezasının bitmesini beklerken rakip eşraf boş durmayarak onun yeniden Kastamonu'ya dönmemesi için başkente birtakım dilekçeler gönderdiler. Bu esnada o da boş durmayıp cezasının bitimine birkaç ay kala affedilip, Kastamonu'da iskân edilmesi için bazı girişimlerde bulundu. Bu maksatla Sivas eyaleti valisi Mehmed Hamdi ile Ankara eyaleti mutasarrıfı Mehmed Vecihi'den kendisi için aracı olmasını istedi. Bunun üzerine vali ve mutasarrıf Mehmed Bey'in artık memleket işlerine karışmamak kaydıyla Kastamonu'da iskân edilmesi için merkeze ayrı ayrı yazılar gönderdiler. Yazılarında Mehmed Bey'in memleketine dönmemesi halinde hem ailesinin perişan olacağını hem de işlerinin yüz üstü kalacağını belirttiler. Bu yazılardan sonra Mehmed Bey, cezasının bitimine kısa bir süre kala sürgün sonrası merkez tarafından nerede ikamet edileceğinin kararlaştırılması amacıyla Meclis-i Vâlâ'ya başvurmak üzere başkente gitti. Meclis-i Vâlâ'da alınan karar gereğince Mehmed Bey, Sivas veya Bolu taraflarında ya da Kastamonu dışında istediği başka bir mahalde ikâmet edebilecekti. Bu karar karşısında Mehmed Bey, sürgün esnasında aleyhinde yapılan tüm şikâyetlerin rakip eşrafın bir oyunu olduğunu ve asıl amaçlarının mal ve mülklerine el koymak olduğunu iddia etti. Bu nedenle cezasının bitiminden sonra memleket işlerine karışmamak koşuluyla yeniden memleketinde ikâmetine izin verilmesini istirham etti. Bu isteği mecliste görüşüldü ve geçici bir süre için

memleketine gidip işlerini hallettikten sonra varsa satacak şeylerini satıp isterse başkentte isterse Sivas veyahut Bolu taraflarından bir yerde ikâmet edilmesi yönünde karar çıktı (BOA, I.MVL 268/10262 (7), 7/C/1269, I.MVL 268/10262 (8), 17/C/1269).

2.2. Sürgün Sonrası Dest-i Şirinzadeler

Meclis-i Vâlâ'da Mehmed Bey hakkında alınan karar sonrasında Mehmed Bey işlerini halletmek ve daha sonra yukarıda belirtilen yerlerden birinde ikâmet etmek üzere Kastamonu'ya gitti (BOA, MVL 262/1 (1), 29/C/1269). Fakat burada uzun bir süre kalınca Kastamonu valisi Hamdi Paşa, Mehmed Bey'in memleketini terk etmek niyetinde olmadığını, bu yüzden hiçbir işini halletmediğini merkeze bildirdi (BOA, MVL 262/1 (1), 29/C/1269). Bu sırada Mehmed Bey de memleket işlerine karışmamak üzere neden Kastamonu'da kalması gerektiğini içeren bir dilekçe kaleme alarak sadrazamlık makamına gönderdi. Dilekçesinde, memleketinde kalmadığı takdirde borçlu olduğu kimselerin kendisini rahat bırakmayacağını, var olan emlak ve çiftliklerinin değerinden oldukça aşağı satılması yüzünden elde edilecek paraların borcunu ödemeye yetmeyeceğini ve ailesinin perişan olacağını belirtti. Bunun yerine o, borçlarını ancak her sene çiftliklerinden elde edeceği gelirlerle ödeyebileceğini ifade etti (BOA, MVL 263/83 (1), 7/M/1270). Mehmed Bey'in bu dilekçesi sonrasında taleplerinin uygun olup olmayacağı Kastamonu valisinden soruldu (BOA, A.MKT.UM 145/59 (1), 28/M/1270). Kastamonu valisi bu soruya, eyalet meclisinde yapılan müzakerelerden sonra Kastamonu'da kalmasının uygun olmayacağı cevabını verdi (BOA, MVL 266/49 (1), 29/S/1270).

Mehmed Bey, bir süre sonra sadrazamlık makamına Kastamonu'da ikâmetine müsaade çıkması için bir önceki dilekçesinde belirttiği gerekçelerle bir dilekçe daha gönderdi (BOA, MVL 154/36 (1), 25/B/1270). Bu dilekçe Meclis-i Vâlâ'da görüşüldü ve Mehmed Bey'in Kırım Savaşı esnasında Sinop taraflarında gösterdiği yararlıklardan dolayı Kastamonu valisinden yeniden bilgi istenildi (BOA, MVL 154/36 (3), 27/Ş/1270, A.MKT.UM 160/1 (1), 9/L/1270). Bunun üzerine bölgedeki ulema, şeyh, eşraf, tüccar vesair kimseler eyalet meclisine davet edildiler. Burada söz konusu kimselerin görüşlerine başvuruldu. Herkes, Mehmed Bey'in çektiği cezasının kendisine yeterli olduğunu ve memleket işlerine karışmamak kaydıyla çiftliklerin birinde kalmasında bir mahzur olmayacağını belirtti. Bu şekilde hazırlanan mazbata merkeze gönderildi (BOA, I.MVL 319/13530 (1), 12/M/1271). Mazbata Meclis-i Vâlâ'da görüşüldü ve Mehmed Bey'in sürgün edilmesinden yaklaşık iki yıl sonra Kastamonu'da kalmasına müsaade çıktı (BOA, I.MVL 319/13530 (3), 18/S/1271, I.MVL 319/13530 (4), 29/S/1271).

Mehmed Bey, Kastamonu'da ikâmet etme müsaadesini elde ettikten sonra 1856 yılı sonlarında başkente gidip Kastamonu'nun 600 yıllık hanedanından olduğunu ve sürgün edilmesine sebep olan suçlamaların tamamen bir iftiradan ibaret olduğunu, bunu dönemin valileri Safveti ve İsmet Paşalardan da sorulmasını talep ederek elinden alınan Istabl-ı Amire rütbesinin iade edilmesini ve bir görevle kayrılmasını isteyen bir dilekçe ile Meclis-i Vâlâ'ya başvurdu (BOA, MVL 177/127 (1), 10/R/1273). Mehmed Bey'in bu başvurusu üzerine konu Meclis-i Vâlâ'da görüşüldü ve sadrazamlık makamından o esnada Maliye Nazırı bulunan Safveti Paşa ile eski Kastamonu valisi İsmet Paşa'dan bilgi istenildi (BOA, A.MKT.NZD 205/40 (1), 18/R/1273; I.MVL 367/16116 (1), 18/R/1273). İsmet Paşa şu cevabı verdi: Kastamonu'da 600 yıllık bir geçmişe sahip olan Mehmed Bey aleyhinde herhangi bir kötülük işitmedim. Aleyhinde yapılan suçlamalar özellikle rüşvet olayı Kastamonu eyalet meclisi azalarından merhum İbşirzade Hacı Salih Efendi tarafından tertip edilmişti. Zira görevim esnasında sürgün edilmesine sebep olan askerlere rüşvetin Hacı Salih Efendi tarafından verildiğini kendisi hayatta iken başka kimselere söylediğini kendi kulaklarımla işittim. Ayrıca sürgünde iken emlak ve çiftliklerinin harap olduğunu ve kendisinin büyük zararlara uğradığını pek çok kimseden duydum. Bu sebeplerle rütbesinin iade edilerek bir görevle kayrılması onun zararlarını tazmin açısından gereklidir (BOA, I.MVL 367/16116 (1), 23/R/1273). Safveti Paşa ise şu cevabı verdi: Mehmed Bey dirayetli ve akıllı bir kimsedir. Aleyhinde yapılan suçlamalar eyalet meclisi azası ile sair kimselerin iftiralarındır ki bunlar daha sonra pek çok kimseden de işitilmiştir. Fakat şu anda iftira atanlar öldüklerinden ikrarları temin edilemez. Bununla birlikte rütbesinin iade edilerek bir görevle kayrılması onun adına iyi olacaktır (BOA, I.MVL 367/16116 (2), 26/R/1273).

Safveti ve İsmet Paşaların bu bilgilendirmelerinden sonra konu Meclis-i Vâlâ gündeminde yeniden ele alındı. Yapılan görüşmelerde Mehmed Bey aleyhinde yapılan rüşvet suçlamasının kesin olmadığı ve bir iftiradan ibaret olduğu, diğer suçlamaların ise adi konuları içerdiği görüldü. Bu yüzden Mehmed Bey'e rütbesinin iade edilerek bir görevle kayrılmasının uygun olacağı kararlaştırıldı (BOA, I.MVL 367/16116 (3), 9/C/1273). Bu karar daha sonra padişahın iradesine sunuldu. Padişah, Mehmed Bey'e rütbesinin iade edilmesini ve ileride bir görevle kayrılmasını emretti (BOA, I.MVL 367/16116 (4), 10/B/1273).

1857 yılı sonlarına gelindiğinde Trablusgarp eyaleti dâhilindeki Fizan kaymakamlık görevini yürüten Mustafa Paşa'nın ve ardından vekâleten tayin edilen eski Humus kaymakamı Trabluslu Hacı Ahmed Paşa'nın vefatı, Mehmed Bey için yeni bir görev elde etmesi ve yeniden eski itibarını kazanması için bir fırsat oldu. Her ne kadar ilk olarak İbrahim Bey'in kaymakam olarak tayin edilmesi düşünüldüyse de bundan bazı sebeplerle

vazgeçildi. Neticede Trablusgarp valisi Osman Paşa ile yapılan bazı yazışmalardan sonra buraya Istabl-ı Amire payesini haiz Mehmed Raşid Bey'in aylık 12.250 kuruş maaşla tayin edilmesi kararlaştırıldı (BOA, I.MVL 385/16842 (9), 20/R/1274, I.MV 385/16842 (10), 26/R/1274, A.MKT.NZD 246/2 (1), 22/R/1274, A.MKT.MVL 94/21 (1), 13/Ca/1274, I.MVL 385/16842 (11), 4/Ca/1274).

Mehmed Bey, Fizan'a kaymakam olarak tayin edildikten aşağı yukarı iki yıl sonra halk tarafından aleyhinde Trablusgarp eyaleti meclisine birtakım şikâyetler yapıldı. Halk şikâyetlerinde, Mehmed Bey'in bölge eşrafı ile ulemayı kayırdığını ve vergilerin çoğunu kendilerine yüklediğini iddia etti. Ayrıca Mehmed Bey'in kimi haksızlıkları gerek askeri zabitlerce gerekse yabancı tüccar kâtipleri ile sair kimselerce de Trablusgarp valisine bildirildi. Bunun üzerine vali tarafından Mehmed Bey bazı vesilelerle vergilerin adaletli bir şekilde paylaşılması ve haksızlıklarda bulunmaması hususunda birkaç defa uyarıldı. Buna rağmen halkın şikâyetleri artarak devam etti. Bu sebeple konu Trablusgarp eyaleti meclisinde ele alındı. Yapılan görüşmeler sonunda kaleme alınan mazbataya göre Trablusgarp'a yaklaşık 250 saat mesafedeki Fizan'ın Afrika ülkelerine yakın sınırlarda önemli bir konumda bulunması münasebetiyle halkın gönlünü hoş tutmak zarurettir. Aksi halde pek çok kimse memleketlerini terk edip başka yerlere göç edebilir. Bu nedenle halkın gönlünü almak adına bir an önce Mehmed Bey yerine dâhili ve harici işlerde tecrübeli olan Erzurumlu Hacı Hasan Ağa vekâleten tayin edilmelidir. Mehmed Bey de sorgulanmak üzere hemen Trablusgarp'a çağrılmalıdır (BOA, MVL 753/94 (1), 17/S/1276, MVL753/94 (2), 29/S/1276). Eyalet meclisinden alınan bu karardan bir müddet sonra Hacı Hasan Ağa, 25 bin kuruş harcırahla bazı tahkiklerde bulunmak üzere Fizan'a gönderildi (BOA, I.MVL 455/20418 (1), 27/Ra/1278, I.MVL 455/20418 (2), 22/R/1278).

Yukarıda belirtilen Trablusgarp eyalet meclisinin mazbatası ile eyalet valisi bulunan Ahmed İzzet Paşa'nın eklediği yazısı merkeze gönderildi. Konu Meclisi-i Vâlâ'da değerlendirildi ve Mehmed Bey'in muhakemesi yapılmadan azledilemeyeceği yönünde karar alındı. Bu karar bir müddet sonra Trablusgarp valisine bildirildi (BOA, A.MKT.UM 375/41 (1), 6/R/1276). Bu kararı alan vali hemen muhakemesini yapmak üzere Mehmed Bey'i eyalet meclisine davet etti. Ayrıca Fizan'a gönderilen Hacı Hasan Ağa'dan da Mehmed Bey aleyhinde şikâyetçilerin olup olmadığını soruşturmasını istedi. Mehmed Bey eyalet meclisinde yargılanmak üzere Trablusgarp'ta bulunduğu esnada sarraf Nevruzoğlu Avakim elindeki alacak senediyle ondan şikâyetçi oldu. Avakim, faiziyle birlikte Mehmed Bey'in kendisine 200.600 kuruş borcu olduğunu ve uzun zamandır borcunu ödemediğini iddia etti. Bu amaçla Avakim, merkezi hükümetten borcunun bir an önce tahsili için bir mübaşir tayin edilmesini, borcun ödenmemesi halinde ise Mehmed Bey'in Kastamonu'daki

emlakının satılmasını talep etti. Sarrafın bu talebi Hazine-i Hassa Nezareti dâhilindeki hazine-i hassa komisyonuna soruldu. Yapılan incelemelerde söz konusu borcun doğru olduğu tespit edildi (BOA, A.MKT.DV 155/73 (2), 1/Ş/1276).

Avakim'in bu haklı talebi üzerine borcun tahsili için Trablusgarp'a İzzet kavas mübaşir olarak tayin edildi (BOA, A.MKT.DV 155/73 (1), 28/Ş/1276). Mübaşir Trablusgarp'a varır varmaz Mehmed Bey'den borcun ödenmesini istedi. Mehmed Bey ise hemen karantina başkâtibi Ahmed Efendi vasıtasıyla borcunun 110 bin kuruşunu temin ederek ödedi. Kalanını ise Kastamonu'ya döndüğünde emlakını sattıktan sonra ödeyeceğini söyledi. Zira Mehmed Bey memleketinde emlakını değeriyle sattırabilecek güvenilir bir kimsesinin olmadığı beyan etti. Bu yüzden eyalet valisi kalan borcun biraz daha ertelenmesi hususunda merkeze bir yazı gönderdi (BOA, A.MKT.UM 403/53 (1), 9/L/1276, A.MKT.UM 422/51 (1), 5/S/1277, A.MKT.DV 167/56 (1), 5/S/1277). Buna rağmen Mehmed Bey borcunu birkaç yıl daha ödemedi. Fizan kaymakamlığından 1862 yılı başlarında istifa ettiğinde Avakim bir kez daha mübaşir marifetiyle borcunun ödenmesini talep etti. Fakat Mehmed Bey kalan borcunu başkente döndükten sonra ödeyeceğini belirterek mübaşirle birlikte başkente döndü (BOA, A.MKT.UM 546/9 (1), 13/Ş/1278).

Mehmed Bey aleyhindeki tek şikâyet buydu. Bu şikâyet de görev yaptığı bölgede görev kusurundan kaynaklanan bir şikâyet değildi. Nitekim yargılanmak üzere yaklaşık 7-8 aydır Trablusgarp'ta bulunmasına rağmen aleyhinde herhangi bir şikâyetçi çıkmamıştı. Bunun üzerine o, adamları aracılığıyla durumu merkeze bildirmişti. Merkezde durum Meclis-i Vâlâ'da görüşüldüğünde Mehmed Bey'in muhakemesinin bir an önce sonuçlandırılıp merkeze bildirilmesi emredildi (A.MKT.UM 415/65 (1), 2/M/1277). Bu emir sonrasında konu derhal eyalet meclisi gündemine alındı. Burada yapılan yargılamada Mehmed Bey aleyhinde ne herhangi bir şikâyet geldiği ne de zimmetine dair herhangi bir senet ya da evrak olduğu tespit edildi. Bu nedenle Mehmed Bey meclisce görevine iade edildi. Bununla birlikte alınan karar gereğince Mehmed Bey görev yerine vardığında Tanzimat gereği vergileri herkesin hal ve tahammülüne göre paylaşdırmak hususunda daha dikkatli davranacaktı (BOA, MVL 757/42 (1), 10/M/1277). Mehmed Bey, görev yerine dönerken valinin isteğiyle beraberinde Sirte bedevileri ile bazı sair kabilelilerin Afrika içinden esir aldıkları kimselerden 200 kişilik bir grubu da ailelerine teslim etmek üzere götürecekti (BOA, MVL 757/42 (2), 14/M/1277). Bununla birlikte Mehmed Bey, bir süre sonra gerek Fizan'ın oldukça uzak olması gerekse yaşamış olduğu bu gibi olaylar memleketine dönmesi için bir vesile oldu. Bu sebeple görevinden istifa talebinde bulundu ve bu talebi kabul edildi. Talebi kabul edildikten sonra muhasebesi yapıldı ve zimmetinden herhangi bir şey olmadığı

dönemin valisi Mahmud Nedim Paşa tarafından merkeze bildirildi (BOA, A.MKT.UM 540/37 (1), 13/Ş/1278).

Mehmed Bey istifa ettikten bir müddet sonra bu sefer kendisine mutasarrıflık görevinin verilmesi hususunda merkezi hükümete başvurdu (BOA, MVL 388/113 (1), 5/Za/1278). Mehmed Bey'in bu başvurusu merkezde uygun görülmedi. Fakat kendisine 13 Aralık 1863 tarihinde başkentteki poliçeci esnaflarından Nikogos'un kefaletiyle maktu olarak 3 yıllığına Küre-i Nühas madeni mültezimliği ile birlikte kaza müdürlüğü görevi verildi (BOA, I.MVL 536/24088 (1), 10/S/1282). Mehmed Bey 3 yıl karşılığında aldığı Küre-i Nühas madeni mültezimliği görevi için hazineye her yıl 171.500 kuruş ödeyecekti (BOA, I.MVL 497/22468 (7), 14/C/1280). Ancak bir süre sonra maden işleri ile kaza işlerinin birbirinden ayrılması ve sırf maden iltizamının Mehmed Bey uhdesinde kalması diğer bazı nedenlerin de etkisiyle zarar etmesine neden oldu. Bu bağlamda 21 Ocak 1865 tarihinde ilk yılı için hazineye vermesi gereken miktarın ancak 79 bin kuruşunu teslim edebildi. Kalan 92.500 kuruş zimmeti kefilinden tahsil edilmeye çalışıldıysa da tahsil edilemedi. Bu sebeple merkezi hükümet Mehmed Bey'e zimmetini bir an önce ödemesini ve sonraki iki sene için de başka bir kefil bulmasını, aksi takdirde sözleşmesinin feshedileceğini bildirdi. Mehmed Bey ise zimmetini bir defada ödeyemeyeceğini ve sonraki seneler için de kefil bulamayacağını, dolayısıyla 21 Ocak 1865 tarihinden itibaren maden iltizamı sözleşmesinin feshini merkezden talep etti.

Mehmed Bey'in bu talebinden sonra zimmetinin ne yolda tahsil edileceği, madenin hangi şekilde idare edilmesi gerekeceği yani yeniden iltizam ile mi yoksa emaneten mi eğer emaneten yönetilecekse masraflarının nereden ve nasıl karşılanacağı hususlarını araştırmak üzere maden meclisi azasından Abdülhamid Efendi memur olarak Kastamonu'ya gönderildi. Abdülhamid Efendi Kastamonu'ya vardığında Mehmed Raşid Bey'in madenin idaresini önceki müdür İbrahim Bey'den 20 Şubat 1864 tarihinde devraldığını, bu anlamda madenin 1 ay 9 gün boyunca eski müdürün uhdesinde kaldığını tespit etti. O da borcun ne Mehmed Bey'den ne de kefilinden alınamayacağını anladı. Bu nedenle merkeze Maadin-i Hümayun Nizamnamesi'nin kırkıncı maddesi hükmünce Mehmed Bey'in mallarının satılarak borçlarının tahsil edilmesini, ayrıca 1 ay 9 günlük fark olan 18.580 kuruş ile mübaşirlik hizmeti olan 7.500 kuruşun da zimmetine eklenmesi gerektiğini bildirdi. Fakat bir süre sonra zimmetinin kaza idaresinin de uhdesinde kaldığı süre içerisinde aşar ve vergi bakayaları ile birlikte 300 bin kuruştan fazla olduğu görüldü. Yapılan tahkiklerde Mehmed Bey'in Harre Hasan çiftliğinin bu değerinde olduğu tespit edildi. Mehmed Bey de hiçbir şekilde borcunu ödeyemeyeceğini anlayınca merkezden zimmetine karşılık olması amacıyla çiftliğine el konulmasını talep etti ve bu talebi uygun görüldü (BOA,

I.MVL 536/24088 (1), 10/S/1282, I.MVL 536/24088 (2), 1/Ra/1282, I.MVL 536/24088 (3), 11/Ra/1282, MVL 710/60 (1), 25/S/1282, I.MVL 552/24774 (1), 20/Z/1282, I.MVL 552/24774 (2), 27/Z/1282, MVL 720/5 (1), tarihsiz, 720/5 (2), 29/M/1283, MVL 720/5 (3), 1/Ra/1283, MVL 720/5 (4), 21/S/1283).

Mehmed Bey sonradan aşağıda açıklandığı üzere tamir ve inşa ettirdiği zemberek ve kalhaneler ile sair alet ve edevata harcadığı yaklaşık 150 bin kuruşun da borcuna sayılmasını ve kendi halini arz etmek üzere başkente gelmesine müsaade edilmesini merkezi hükümetten istedi (BOA, MVL 720/5 (1), tarihsiz). Merkezi hükümet durum hakkında bilgi almak için Kastamonu mutasarrıflığına bir emir gönderdi. Konu eyalet meclisinde değerlendirildi ve Mehmed Bey'in gerçekten de söz konusu borcunu ödeyemeyeceği, Harre Hasan çiftliğinin borcuna sayılmasının uygun olacağı ve başkente gelmesine izin verilmesinin iyi olacağı yönünde görüş bildirildi. Ayrıca sonradan çıkarılan 25.920 kuruş zimmetini de ödeyemeyeceği hususu da ifade edildi (BOA, MVL 720/5 (2), 29/M/1283).

Esasında Mehmed Bey'in maden işinde başarısız olmasında kaza idaresinin uhdesinde alınması ve maden aletlerinin oldukça atıl durumda kalmış olması ile kimi maliyetlerin artmasının büyük bir etkisi vardı. Mehmed Bey merkeze gönderdiği bir yazısında bu durumu şöyle açıkladı: Bakır üretimine başlandığında zemberekler, kalhaneler ve sair alet ve edevat tamamen kullanılmaz durumdaydı. Maden için gerekli kalhane ve zembereklerin tamir ve inşaları için 6-7 ay kadar zaman harcandı ve nihayetinde 16 çift zemberek ile 2 çift kalhane inşa edildi. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra maden üretim işine girişileceği esnada maden için kazalardan gelmesi gereken ameleler gönderilmedi. Ameleleri teşvik ve tedarik etmek amacıyla aldıkları yevmiyeler iki katına çıkarıldı. Haliyle bu masrafları arttırdı. Tam sonraki iki sene için kâr elde edileceği ümidiyle gayretler arttırılırken kaza müdürlüğü ile maden işleri birbirinden ayrıldı ve kaza müdürlüğü görevi başkasına verildi. Bu ise yapılan sözleşmeye aykırıydı. Zira yapılan sözleşme gereği her iki görev de kendisine üç yıl için tevdi edilmişti. Bu görev başkasına verilince maden üretimi için ihtiyaç duyulan kömür, amele vesair aletler bürokratik işlerin uzaması yüzünden vaktiyle temin edilemedi. Neticede bu olumsuzluklar mecburi bir istifaya sebebiyet verdi (BOA, MVL 722/5 (1), tarihsiz).

İbrahim Ağanın torunu Mehmed Ağa'nın oğlu olan Mehmed Raşid Bey istifa ettikten bir müddet sonra 1866 yılının ikinci yarısında vefat etti. Vefat ettikten sonra Şeyh Şaban-ı Veli türbesinin civarına defnedildi (BOA, MŞH.ŞSC.d 5765/38, s. 65). Bu arada oğlu Mehmed Emin Bey üçüncü sınıf teftiş memurlarından olup babası döneminde Humus kaymakamlığına tayin edilmişti (BOA, MVL 432/44 (2), 6/B/1280, MVL 432/44 (3),

12/B/1281). Fakat kadim bir geçmişe sahip olan Şirinzadeler ailesi Mehmed Raşid Bey'in vefatından sonra artık eski gücüne kavuşamayarak sakin bir hayat yaşadılar. Nitekim gerek Osmanlı Devlet Arşivleri kayıtlarında gerekse vilayet salnameleri ve yerel gazeteler gibi sair kaynaklarda ailenin eskisi gibi etkili olduğuna dair herhangi bir kayda rastlanmadı.

2.3. Dest-i Şirinzadelerin Serveti

Eligüzelzadeler veya Dest-i Şirinzadeler köken itibariyle yukarıda da ifade edildiği gibi Osmanlı öncesine dayanan bir aileydi. 16. yüzyılda yapılan tahrirlerde İbn-i Neccar mahallesinde Eligüzelzade adında bir çeşme ve bu çeşmeye gelir sağlamak gayesiyle Papuccular adlı mevkide bulunan iki adet dükkân gelirin vakfedilmesi ailenin itibarlı olduğunu göstermekteydi (BOA, AE.SMST.III 84/6243 (1), 24/Ca/1185). Öyle ki zamanla kazandıkları itibar Candaroğulları dönemine ait ilk mescit olan ve daha sonra camiye çevrilen İbn-i Neccar Camisinin Eligüzel Camisi olarak anılmasına sebep oldu (Kankal, 2004, s. 318-319). Mehmet Behçet'in caminin daha sonra Eligüzel Camisi olarak anılmasının nedenini 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra İbn-i Neccar mahallesinde Eligüzel adıyla bilinen servet sahibi ve cömert birinin camiye yakın bir yerde büyük bir bina yapmasına ve buralarda etkili olmasına bağlaması da ailenin ne denli zengin ve nüfuzlu bir aile olduğunu göstermesi bakımından da kayda değerdir (Behçet, 1998, s. 65-66).

Görüldüğü üzere aile 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kastamonu'nun varlıklı aileleri arasında bulunmaktaydı. Ailenin bu varlıkları elde etmesi uhdesinde bulunan timarlar, zeametler, iltizam işleri ve icra ettikleri devlet görevleri ile olmuştu. Örneğin 1774 tarihli bir kayıta Şirinzadelerin uhdesinde birtakım iltizamlar bulunuyordu (BOA, TS.MA.e 708/12 (1), 8/Za/1187). Fakat ailenin zenginleşip sivrilmesinde yukarıda da açıklandığı üzere Kastamonu mütesellimliğini elde etmeleri oldukça etkili oldu. Daha sonra aileye mütesellimlik ile beraber Küre-i Nühas madeni eminliği ve bazı kazalardaki iltizamlar da verildi (BOA, C.DRB 21/1017 (3), 29/C/1226). Bu şekilde zenginleşen aile mütevazı da olsa bir servet biriktirmeyi başardı. Bu çerçevede İbrahim oğlu Mehmed Ağa 1817 yılı sonlarında veya 1818 yılının hemen başlarında hac için Medine'de iken vefat ettiğinde yapılan müsadere yaklaşık 27.418 kuruş mal varlığı ve 3.913,5 kuruş da borcu olduğu tespit edildi (BOA, MŞH.ŞSC.d 5725/10, MŞH.ŞSC.d 5725/11). Aile 1823 yılında yeniden Kastamonu mütesellimliğini elde ettiğinde uhdesine bu sefer çeltik ve Boyabat mukataaları da verildi (BOA, HAT 571/27977 (1), 29/Z/1238). Görüldüğü üzere Tanzimat dönemine girilmeden önce aile Kastamonu'da hatırı sayılır bir etkiye sahip bulunuyordu.

Tanzimat Dönemine gelindiğinde aynı zamanda Göl ve Sorgun kazaları ayanı da olan ailenin önde gelenlerinden Mehmed Raşid Bey, Kastamonu muhassılı Hüseyin Paşa sayesinde Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşılığı ünvanını da elde ederek muhassıllık meclisine üye

olarak seçildi (Takvim-i Vekayi, Def'a 189, 26/L/1255). Bu, ailenin Kastamonu'da daha etkin olmasını, dolayısıyla servetini arttırmasına ya da korumasına imkân tanıdı. 1845 yılında Kastamonu'da tamamlanan Temettü'at sayımlarına göre ailenin hatırı sayılır çiftlik, emlak ve arazisi olduğu tespit edildi. Sayımlar neticesinde ailenin Sorgun kazasının Kabaklı ve Hisarcık divanlarında, Göl kazasının Kovalca divanında, Devrekâni kazasının Emir Hüsnü divanında ve Küre-i Nühas kazasının Ortaca divanında çiftlik, emlak ve arazileri vardı. Ayrıca Göl kazasının Mihrane karyesinde Hamza Paşa evkafında zaviyedarlık ve yaptırdığı caminin mütevellisi olarak görev yapıyordu. Yine Göl kazasının Kovalca karyesinde İsmail Bey camisinin ve karye içinde inşa ettirdiği çeşmenin mütevellisi idi (BOA, ML.VRD.TMT.d 4126/4, 11/B/1261). Bundan başka ailenin İbn-i Neccar mahallesinde bir adet de konağı vardı (Behçet, 1998, s. 65). Günümüze ulaşmayan bu konak 1870 yılından sonra inşa edilmiş olmalıdır.

Mehmed Raşid Bey yargılanıp Tokat'a sürgün edilmeden önce aleyhinde yapılan şikâyetlerden de servetinin fazla olduğu anlaşılmaktadır. Aleyhinde yapılan bir şikâyetle Mehmed Bey'in Kastamonu kazalarından Sorgun kazasında Kozlu, Yeniköy, Gözler, Urgancılar ve Mihran adlı beş çiftliği ayrıca 11 adet değirmeni olduğu belirtiliyordu (BOA, A.MKT 200/78 (1), 23/C/1265, MŞH.ŞSC.d 5749/7, 23/C/1265). Yine İsmail Bey vakfı öşür gelirinin ödenmediğine dair mütevellisi ve diğer görevlileri tarafından yapılan bir şikâyetle göre Mehmed Bey'in tasarrufunda Harre Hasan, Hocaordu, Kovalca ve Haydarlı isimli dört adet çiftlik daha bulunduğu ifade ediliyordu (BOA, A.MKT 199/93 (1), 8/B/1265). Mehmed Bey'in bu mülkleri içerisinde en değerli olanı Harre Hasan çiftliğiydi. Bu çiftlik Mehmed Bey, Küre-i Nühas madeni iltizamında iflas etmesinden sonra borcuna karşılık gösterilecekti.

Mehmed Raşid Bey 1866 yılında vefat ettiğinde Küre-i Nühas madeni iltizamında karşılaştığı zarardan dolayı servetinin büyük bir kısmını kaybetti. Vefat ettikten sonra miras taksimi için eşi Şemsiye Hanım ile kızı İsmet Hanım ve oğlu Mehmed Emin Bey kadı mahkemesine çağrılıp yapılan tereke sayımında Mehmed Bey'in 185.550 kuruş değerinde serveti olduğu tespit edildi. Bunun 19.495 kuruşu kişisel eşyaları kalanı da çiftlikleri ve çiftliklerinde yer alan mülklerinin, eşyalarının ve hayvanlarının değeriydi. Defin, tereke vesair işlemleri için 11.1195 kuruş kesinti yapıldı. Kalan para üç mirasçısına taksim edildi. Taksime göre eşi Şemsiye hanımın hissesine 21.794 kuruş 10 para, kızı İsmet hanımın hissesine 50.858 kuruş 25 para ve oğlu Mehmed Emin Bey'in hissesine ise 101.707 kuruş düştü. Bununla birlikte Mehmed Raşid Bey'in hazineye borcu dolayısıyla her bir mirasçı hisselerine düşen miktarı Kastamonu valisi Tevfik Paşa'ya teslim ettiler (BOA, MŞH.ŞSC.d 5765/38, s. 65, MŞH.ŞSC.d 5765/39, s. 66).

Vefatı sonrasında borcun tam olarak tahsili gerçekleşmedi. Bu nedenle üçüncü sınıf teftiş memurlarından oğlu Mehmed Emin Bey Kastamonu eyalet meclisine davet edildi. Fakat o sırada başkentte bulunduğu için kalan borç tahsil edilemedi (BOA, MVL 738/9 (1), 16/Ra/1284). Burada Harre Hasan çiftliği her ne kadar borcuna karşılık olduğu daha önce tespit edilmiş ve hazinece el konulmuşsa da çiftliği satın almaya maddi gücü yetecek etrafta henüz kimse yoktu. Oğlu başkentte iken babasından kalan emlak ve eşyanın borcuna sayılmasını ve geriye kalan borcun da taksitlere bölünerek ödenmesini istedi (BOA, MVL 541/11 (1), 4/R/1284). Ancak babasının zimmetinin ödenmesi Kastamonu tarafından istendiğinden Kastamonu'ya dönmesi sağlandı (BOA, MVL 543/6 (1), 4/Ca/1284). Diğer taraftan Şemsiye Hanım eşinden kalan bazı varlıkların kendisine ait olduğunu ileri sürerek el konulmamasını istedi (BOA, MVL 534/98 (1), 1/S/1284). Görüldüğü üzere Şirinzedeler ailesi artık eski güç ve servetlerini kaybettiler. Bu nedenle eski servetlerini bir daha elde edemediler.

Sonuç

Mahalli eşrafın Osmanlı taşrasında etkinliğinin artması toprak rejiminin bozulmasıyla birlikte merkezi otoritenin 16. yüzyılın sonlarında zayıflamasıyla başladı. Özellikle iltizam sistemi, merkezi hükümet ile mahalli eşraftan oluşan mültezimler arasında eşrafın sosyo-ekonomik statülerini yerelleştirmeleri ve Osmanlı devletinde pay sahibi olmaya başlamaları için bir vesile oluşturdu. Zamanla Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik tarihinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan bu eşraf veya ayanlar üzerinde son yıllarda pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar umumiyetle Tanzimat öncesi döneme ait olup ya genel mahiyette ya da bölge eşraflarının mikro tarihlerini ele almaktadırlar. Tanzimat döneminde ise mahalli eşrafla ilgili çalışmalar azdır.¹³ Oysa mahalli eşrafın etkisi tarihin hiçbir döneminde azalmamıştır. Zira Osmanlı Devleti gerek 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra gerekse Tanzimat düzenlemeleri ile yerel eşraf üzerinden vergi, askerlik ve idari gibi pek çok konuda halkla mutabakata varmayı hedefleyen dolaylı bir yönetim biçimini geliştirmek amacındaydı.

Tanzimat döneminde mahalli eşrafın etkinliklerinin devam etmesinin nedenlerinden biri de tasarlanan reformların taşrada ne şekilde uygulanacağına dair belirli bir programın olmayışı ile merkezi yönetimi temsil eden mahalli idarecilere karşı mahalli eşrafın bir denge unsuru olarak görülmesiydi. Taşranın pek çok yerinde eskiden olduğu gibi nüfuz sahibi

¹³ Birkaç örnek için bkz. Yılmaz, Ö. (2014). Tanzimat Döneminde İsyancı Bir Ayan Profili: Acaralı Kör Hüseyin Bey Hadisesi. *Belleten*, 78(282), s. 611-657. DOI: 10.37879/belleten.2014.373; Satıcı, E. (2006), Meclis Üyelüğünden Paşa'lığa Tahir Ağa (Tanzimat Sonrası Yerel Yönetimde Eşrafın Rolüne İlişkin Bursa'dan Bir Örnek). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25(40), 225-244 https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000249.

pek çok eşraf ailesi güç ve servetlerini korumak ve arttırmak için değişen konjonktüre ayak uydurmak durumunda kaldılar. Bu çerçevede Tanzimat'tan önce asker sevki, hayvan tedariki, mütesellimlik, mutasarrıflık gibi görevleri ifa eden pek çok eşraf ailesi gibi Şirinzadeler ailesi de Tanzimat'tan sonra gücünü ve servetini korumak ve arttırmak adına mahalli meclislere üye olmak, kimi ihtisas komisyonlarında bulunmak, bir kısım idari görevleri yüklenmek ve mali müteşebbisler olarak işletmeleri yönetmek şeklinde etkinliklerini devam ettirdiler. Meclis üyeliğinden sancak idareciliğine Bursa'da Tahir Ağa ve Fizan'da çalışmamızın konusunu oluşturan Şirinzadeler ailesinden Mehmed Bey'in yükselmesi önemli birer örnekti. Son olarak Tanzimat döneminde taşra eşrafının bölgedeki etkinliklerinin daha net anlaşılabilmesi için bu konuda daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Summary

Although the institution of ayanism had been abolished in some regions before the proclamation of the Tanzimat, the complete abolition of this institution was realized with the regulations made after the Tanzimat. In this context, after 1840, the ayans, who had previously been considered official officials, were no longer involved in the relations between the state and the people. However, these developments should not be taken to mean that the important role of the local notables in the Ottoman provincial administration was lost. Indeed, among the conditions for being elected as a member of both the councils of the muhassılık and the councils of the kaza, sanjak, province and their sub-derivatives, there were rules such as being the wisest, chaste and the best in the neighborhood, as well as being familiar and knowledgeable with state affairs and the affairs of the country. Given these rules, it was out of the question for an ordinary person to be elected as a member of the assemblies.

Dest-i Şirinzades, also known as Eligüzelzades, one of the influential families of Kastamonu, was a well-established family dating back to the Principalities. It is understood that the family's history goes back to the Principalities period both from a fountain named after the family in the 16th century surveys in Kastamonu and from a correspondence between Kastamonu and the center that the family's history dates back 600 years. Being a well-established and influential family, the state occasionally resorted to the family's help in recruiting soldiers for the army, supplying livestock and some other issues. In this sense, Mehmed Aga, one of the prominent members of the family, was assigned to supply soldiers to the army during the 1695 war between the Ottoman Empire and Austria; Gedikli İbrahim was assigned as the head of the mekkâri during the wars with Iran in the early 1720s; Halil Aga was assigned to deliver Muhsinzade Mehmed Pasha, who was dismissed and exiled to Bozcaada in the late 1760s, to his place of residence; Esad Aga was assigned to confiscate the property of the deceased Abdullah Pasha in Canik.

The family's employment by the state in various positions was an important tool in increasing their influence in Kastamonu. The biggest tool for the family to increase their influence began when they assumed the lieutenant governor. Within this framework, Mehmed Esad Bey, who was also one of the teachers of the Imperial Council, was appointed as the lieutenant governor of Kastamonu in 1803 in return for these services. The family's prominent members continued to serve as lieutenant governor in Kastamonu in the following years. In 1811, Mehmed Aga became the new lieutenant governor of Kastamonu. Mehmed Agha was appointed not only as the lieutenant governor of Kastamonu, but also as the supervisor of the Küre-i Nühas mine and the grant of three-fourths of the hass of Devrekâni kaza.

The family, which continued their activities in this way before the Tanzimat, continued their activities as members of local assemblies after the Tanzimat. In this context, Mehmed Raşid Bey, one of the important figures of the family, was one of those elected as a member of the Kastamonu muhassılık and later as a member of the provincial council. As the most influential person in the region, Mehmed Bey was able to influence the people, notables and administrators of the region in tax collection, military enlistment and many other matters. However, he also had some conflicts with the rulers from time to time. In these conflicts, in the early years of the Tanzimat, the state deviated

slightly from its traditional policy of balance in order not to be deprived of the support of local notables representing the region as required by its provincial policy, and from time to time leaned towards the local notables. For example, in the second half of 1842, when Mehmed Bey and another member of the council, İbşirzade Hacı Salih Efendi, were complained to the center by Selim Pasha, the district governor of Kastamonu, for preventing the collection of taxes, the district governor was found unjustified and dismissed. When this incident is analyzed, it will be seen that one of the main priorities of the central bureaucracy was to please both the public and local notables in the implementation of Tanzimat innovations. However, this understanding sometimes created a weakness for the administrators. For example, according to an archival record dated 1843, the new district governor, Esad Bey, followed Mehmed Bey and engaged in some corruption and caused many complaints to be sent to the center against him. In fact, such a situation was not something the central government desired. As a matter of fact, the district governor was dismissed before completing eight months in office due to this behavior and some other improprieties.

Mehmed Bey's forcefulness in Kastamonu came to an end in 1849 when he was suspended from his position as a member of the council after the trials against him for allegedly taking bribes in the enlistment of redif soldiers. As a result of the trial, he was exiled to Tokat for 3 years. After finishing his exile, he managed to find a way to return to his hometown. By the end of 1857, the death of Mustafa Pasha, the district governor of Fizan in the province of Tripolitania, and then of the former district governor of Homs, Haji Ahmed Pasha of Tripoli, who was appointed by proxy, became an opportunity for Mehmed Bey to obtain a new post and regain his former reputation. Eventually, Mehmed Bey was appointed as district governor in Fizan. However, he resigned from his post in 1862 because he could not get used to the weather here and it was too far from his hometown.

After resigning and returning to his hometown, in late 1863 he assumed the position of Kûre-i Nûhas mine refugee and accident directorate. However, the expenses incurred to make the mine functional and the separation of the kaza administration from the mine administration made it difficult to provide sufficient manpower and caused some bureaucratic difficulties. Therefore, Mehmed Bey applied to the central government and stated that he could not pay the amount he had promised to pay for the mine operation. He also demanded the termination of the contract with the central government. Some time later, in 1866, Mehmed Bey died and his debts to the state were repaid from his property in Kastamonu. Because of these debts, the family was no longer as strong as before and lived a modest life.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

1. BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

Ali Emiri Mustafa III. (BOA, AE.SMST.III. 30/1182, Evahir-i RA 1182).

Ali Emiri Mustafa III. (BOA, AE.SMST.III 30/2085 (1), 29/R1182).

Ali Emiri Mustafa III. (BOA, AE.SMST.III. 84/6243, 24/Ca/1185).

Ali Emiri Ahmed III. (BOA, AE.SAMD.III. 213/20563, 14/L/1139).

Bab-1 Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri. (BOA, A.DVNSMHH.d. 106, Evasıt-ı Za/1106).

Bab-1 Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri. (BOA, A.DVNSMHH.d. 106). 133/212, 29/Ca/1139).

Bab-1 Asaî Mektubi Kalemî. (BOA, A.MKT. 17/75, 21/L/1260).

Bab-1 Asaî Mektubi Kalemî. (BOA, A.MKT. 58/20, 29/Z/1262).

- Bab-1 Asafi Mektubi Kalemi. (BOA, A.MKT. 75/87, 23/Ra/1263).
- Bab-1 Asafi Mektubi Kalemi. (BOA, A.MKT. 89/90, 1/Ş/1263).
- Bab-1 Asafi Mektubi Kalemi. (BOA, A.MKT. 93/35, 5/N/1263).
- Bab-1 Asafi Mektubi Kalemi. (BOA, A.MKT. 99/77, 17/Za/1263).
- Bab-1 Asafi Mektubi Kalemi. (BOA, A.MKT. 136/53, 25/B/1264).
- Bab-1 Asafi Mektubi Kalemi. (BOA, A.MKT. 198/42, 25/C/1265).
- Bab-1 Asafi Mektubi Kalemi. (BOA, A.MKT. 199/93, 8/B/1265).
- Bab-1 Asafi Mektubi Kalemi. (BOA, A.MKT. 200/78, 23/C/1265).
- Bab-1 Asafi Mektubi Kalemi. (BOA, A.MKT. 203/56, 23/B/1265).
- Bab-1 Asafi Mektubi Kalemi. (BOA, A.MKT. 205/55, 12/B/1265).
- Bab-1 Asafi Mektubi Kalemi. (BOA, A.MKT. 208/9, 30/B/1265).
- Cevdet Askeriye. (BOA, C.AS. 272/11285, 18/M/1215).
- Cevdet Dahiliye. (BOA, C.DH. 21/1042, Evasıt-ı R/1182).
- Cevdet Dahiliye. (BOA, C.DH. 109/5432, 2/C/1276) .
- Cevdet Darphane. (BOA, C.DRB. 21/1017, 29/C/1226).
- Cevdet Darphane. (BOA, C.DRB. 24/1182, 24/R/1228).
- Cevdet Maliye. (BOA, C.ML. 2/100, (1), 6/Ra/1233; C.ML 2/100 (2), 7/Ra/1233).
- Cevdet Timar. (BOA, C.TZ. 91/4547, 14/M/1218).
- Hatt-ı Hümayun. (BOA, HAT. 208/11044, 29/Z/1204).
- Hatt-ı Hümayun. (BOA, HAT. 280/16596, 29/Z/1227).
- Hatt-ı Hümayun. (BOA, HAT. 504/24867, 29/Z/1247).
- Hatt-ı Hümayun. (BOA, HAT. 571/27977, 29/Z/1238).
- Hatt-ı Hümayun. (BOA, HAT. 1233/48015, 29/Z/1248).
- Hatt-ı Hümayun. (BOA, HAT 1409/57210 (1), 29 Z 1206).
- Hatt-ı Hümayun. (BOA, HAT. 1459/16, 22/S/1210).
- İrade Dahiliye. (İ.DH. 67/3311, (2), 23/B/1258; 67/3311, (3), 26/B/1258; 67/3311 (4), 7/Ş/1258; 67/3311, (5), 23/Ş/1258).
- İrade Dahiliye. (İ.DH. 78/3906, 23/Ca/1259).

İrade Meclis-i Vala. (İ.MVL. 152/4317 (1), 1/Ş/1265; 152/4317 (3), tarihsiz; 152/4317 (4), 5/C/1265; 152/4317 (6), 7/C/1265; 152/4317 (7), 7/C/1265; 152/4317 (9), 9/C/1265; 152/4317 (10), 9/C/1265; 152/4317 (12), 21/B/1265; 152/4317 (13), 25/B/1265; 152/4317 (15), 20/Ş/1265; 152/4317 (17), 10/N/1265; 152/4317 (18), 3/L/1265; 152/4317 (19), 9/Za/1265; 152/4317 (21), 16/L/1265; 152/4317 (22), 21/Za/1265).

İrade Meclis-i Vala. (İ.MVL. 319/13530 (1), 12/M/1271; 319/13530 (3), 18/S/1271; 319/13530 (4), 29/S/1271).

İrade Meclis-i Vala. (İ.MVL. 367/16116 (1), 23/R/1273; 367/16116 (2), 26/R/1273; 367/16116 (3), 9/C/1273; 367/16116 (4), 10/B/1273).

İrade Meclis-i Vala. (İ.MVL. 385/16842 (9), 20/R/1274; 385/16842 (10), 26/R/1274; 385/16842 (11), 4/Ca/1274).

İrade Meclis-i Vala. (İ.MVL. 455/20418 (1), 27/Ra/1278; 455/20418 (2), 22/R/1278).

İrade Meclis-i Vala. (İ.MVL. 497/22468 (7), 14/C/1280).

İrade Meclis-i Vala. (İ.MVL. 536/24088 (1), 10/S/1282; 536/24088 (2), 1/Ra/1282; 536/24088 (3), 11/Ra/1282).

İrade Meclis-i Vala. (İ.MVL. 552/24774 (1), 20/Z/1282; 552/24774 (2), 27/Z/1282).

Maliye Varidat Muhasebesi Temettuat Defterleri. (ML.VRD.TMT.d. 4126/4, 11/B/1261).

Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 119/55 (1), 9/N/1268).

Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 154/36 (1), 25/B/1270; 154/36 (3), 27/Ş/1270).

Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 177/127 (1), 10/R/1273).

Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 211/14 (1), 25/Z/1269).

Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 215/1 (1), 22/S/1271).

Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 217/29 (1), 9/N/1272).

Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 243/2 (1), 1/Za/1262).

Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 262/1 (1), 29/C/1269).

Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 263/83 (1), 7/M/1270).

Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 266/49 (1), 29/S/1270).

Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 268/10262 (7), 7/C/1269; 268/10262 (8), 17/C/1269).

Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 388/113 (1), 5/Za/1278).

- Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 432/44 (2), 6/B/1280; 432/44 (3), 12/B/1281).
- Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 534/98 (1), 1/S/1284).
- Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 541/11 (1), 4/R/1284).
- Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 543/6 (1), 4/Ca/1284).
- Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 570/48 (1), 21/N/1274).
- Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 578/57 (1), 17/Ra/1275).
- Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 588/80 (1), 3/M/1275).
- Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 589/20 (1), 11/M/1276).
- Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 605/68 (2), 15/R/1277).
- Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 621/10 (1), 1/Ca/1278).
- Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 649/5 (1), 25/Za/1279).
- Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 710/60 (1), 25/S/1282).
- Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 713/1(1), 23/Ra/1282).
- Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 720/5 (1), tarihsiz; 720/5 (2), 29/M/1283; 720/5 (3), 1/Ra/1283; 720/5 (4), 21/S/1283).
- Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 722/5 (1), tarihsiz).
- Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 738/9 (1), 16/Ra/1284).
- Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 753/94 (1), 17/S/1276; 753/94 (2), 29/S/1276).
- Meclis-i Vala Evrakı. (MVL. 757/42 (1), 10 M 1277; 757/42 (2), 14/M/1277).
- Sadâret Mektubî Kalemi Deâvî Belgeleri. (A.MKT.DV. 155/7373 (1), 28/Ş/1276; 155/73 (2), 1/Ş/1276).
- Sadâret Mektubî Kalemi Deâvî Belgeleri. (A.MKT.DV. 167/56 (1), 5/S/1277).
- Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Evrakı. (A.MKT.MVL. 7/59 (2), 25/S/1264).
- Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Evrakı. (A.MKT.MVL. 20/42 (1), 27/Za/1265).
- Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Evrakı. (A.MKT.MVL. 60/41(1/2), 25/Ra/1269).
- Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Evrakı. (A.MKT.MVL. 94/21 (1), 13/Ca/1274).
- Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı. (A.MKT.NZD. 197/79 (1), 16/S/1273).
- Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı. (A.MKT.NZD. 205/40 (1), 18/R/1273).

Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı. (A.MKT.NZD. 246/2 (1), 22/R/1274).

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı. (A.MKT.UM. 9/41 (1), 1/R/1266).

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı. (A.MKT.UM. 14/10 (1), 3/C/1266).

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı. (A.MKT.UM. 145/59 (1), 28/M/1270).

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı. (A.MKT.UM. 160/1(1), 9/L/1270).

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı. (A.MKT.UM. 375/41 (1), 6/R/1276).

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı. (A.MKT.UM. 403/53 (1), 9/L/1276).

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı. (A.MKT.UM. 415/65 (1), 2/M/1277).

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı. (A.MKT.UM. 422/51 (1), 5/S/1277).

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı. (A.MKT.UM. 540/37(1), 13/Ş/1278).

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı. (A.MKT.UM. 546/9 (1), 13/Ş/1278).

Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı. (A.MKT.MHM. 303/26 (3), 13/Za/1280).

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı. (TS.MA.E. 698/16 (1), 29/Z/1226).

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı. (TS.MA.e 708/12 (1), 8/Za/1187).

Kastamonu Şer'iyce Sicilleri

KŞS No: 5725, H-29-12-1234.

KŞS No: 5741, H-29-12-1246.

KŞS No: 5749, H-29-12-1266.

KŞS No: 5765, H-29-12-1285.

2. Resmî Yayınlar

Takvim-i Vekayi: Def'a 189 (26 L 1255); Def'a 238 3 M 1258; Def'a 424 11 C 1266).

3. Araştırma ve İnceleme Eserleri

Akdağ, M. (1963). Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri 1730-1839. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 51-61. doi.org/10.1501/Tarar_0000000019.

Akyıldız, A. (2006). Muhtar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 31, s. 51-53). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Aloğlu, H. (2019). *30 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1124-1141/M.1712-1728)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barkan, Ö. L. (1979). Timar. *MEB İslam Ansiklopedisi*, 12(1), 286-333). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Barkey, K. (2011). *Eşküyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*. (Z. Altok, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bazna, A. Y. (2021). *Osmanlı Taşra İdaresi: Kastamonu Örneği (1839-1876)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Behçet, M. (1998). *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi)*. Hazırlayan: M. S. Cihangir (Haz.). Kastamonu: Kastamonu Valiliği İl Özel Yayınları: 1.
- Berkes, N. (2017). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. (A. Kuyaş, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bilirli, T. (2019). *Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri (1845-1846)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cezar, M. (1965). *Osmanlı Tarihinde Levendler*. İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları No: 23.
- Çadircı, M. (2017). Tanzimat'ın İlanı Sırasında Türkiye'de Yönetim (1826-1839). (T. Ercoşkun, Yay. haz.). *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi içinde* (s. 3-27). Ankara: İmge Kitabevi.
- Çadircı, M. (2015). Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler (1839-1856). H. İncalcık ve M. Seyitdanlıoğlu (Ed.). *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu içinde* (s. 199-207). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çadircı, M. (2013). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Döşemetaş, Ö. (2019). *Şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu Kazası (1725-1750)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Ekici, E. (2018). *21 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicili'nin (1-104) Sayfaları Arası Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H. 1128-1129/M. 1716/1717)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ergenç, Ö. (1982). Osmanlı Klâsik Dönemindeki 'Eşraf ve A'yan' Üzerine Bazı Bilgiler. *Osmanlı Araştırmaları*, 3(3), 105-113.
- Güzey, A. R. (2001). *Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları-XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hanssen, J. (2002). Practices of Integration -Center- Periphery Relations in the Ottoman Empire. J. Hanssen, T. Philipp ve S. Weber (Ed.). *The Empire in the City: Arab Provincial Capitals in the Late Ottoman Empire* içinde (s. 49-74). Beirut: Ergon Verlag Würzburg in Kommission.
- İnalcık, H. (2009). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet*. E. Yalçın (Ed.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (1977). Centralization and Decentralization in Ottoman Administration. T. Naff ve R. Owen (Ed.). *Studies in Eighteenth Century Islamic History, Paper on Islamic History, IV* içinde (s. 27-52).
- İnalcık, H. (1964). Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu. *Belleten*, XXVIII(112), 603-622.
- Kankal, A. (2004). *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*. Ankara: Zafer Matbaası.
- Karasu, H. (2018). Osmanlı Ayanları Üzerine Yapılan Çalışmalar (Tanzimat'a Kadar). *Journal of Turkish Studies*, 13(6), 127-150.
- Koçi Bey Risalesi (1972). (Z. Danışman, Sadeleştiren). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- Köprülü, F. ve Uzunçarşılı, İ. H. (1979). "Ayan". *İslâm Ansiklopedisi* (C. 2, s. 40-42). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kurumlar, Z. A. (2006). *69/1 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicil (H. 1210-1211/M. 1795-1796) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Maden, F. (2018). *Kastamonu'da Eşkıyalık*. İstanbul: Kitabevi.
- Maden, A. (2014). *41 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicilinin (H.1160/M.1747-1748) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Makdisi, U. (2002). Rethinking Ottoman Imperialism: Modernity, Violence and the Cultural Logic of Ottoman Reform. (J. Hanssen, T. Philipp ve S. Weber (Ed.). *The Empire in the City: Arab Provincial Capitals in the Late Ottoman Empire* içinde (s. 29-48). Beirut: Ergon Verlag Wüzburg in Kommission.
- Mayuk, R. (2019). *101 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1254-1255/M.1838-1839)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mert, Ö. (1991). Ayan. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 4, s. 195-198). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mert, Ö. (1999). Osmanlı Devleti Tarihinde Ayanlık Dönemi. *Osmanlı Ansiklopedisi* (C. 3, s. 174-180). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Mert, Ö. (1980). *XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Özkaya, Y. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkaya, Y. (1999). Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Âyânlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar. *Osmanlı Ansiklopedisi* (C. 6, s. 165-173). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Polat, S. (2022). Çapanoğulları Ailesi ve Şehrin Kuruluşu. E. Güngör (Ed.) *Yozgat- Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemi. II. Cilt* içinde (s. 99-118). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Satıcı, E. (2006). Meclis Üyeliğinden Paşa'lığa Tahir Ağa (Tanzimat Sonrası Yerel Yönetimde Eşrafın Rolüne İlişkin Bursa'dan Bir Örnek). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25(40), 225-244 https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000249.
- Sayın, A. V. (1999). *Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, Ankara: Maliye Bakanlığı.
- Tan, N. (2016). Kastamonu'da Beylikler ve Osmanlı Dönemlerinde Çok Sayıda Şair Yetişmesinin Ana Sebepleri. A. R. Özkan (Ed.). *III. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, Kastamonu'da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri* içinde (s. 159-167). Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi.
- Tanör, B. (2016). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Tosunoğlu, A. (1993). *Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1937). Kastamonu'da Tahmiscioğlu Vak'ası. *Tarih Semineri Dergisi*, 1(2), 139-152.
- Üçok, C. (1944). Osmanlı Devleti Teşkilâtında Tımarlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(4), 525-551.
- Yaycıoğlu, A. (2016). *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolution*. California: Stanford University Press.
- Yıldızoğlu, N. (2019). *21 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicilinin (104-222) Sayfaları Arası Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1128-1129/1716-1717)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Ö. (2014). Tanzimat Döneminde İsyancı Bir Ayan Profili: Acaralı Kör Hüseyin Bey Hadisesi. *Belleten*, 78(282), 611-657. DOI: 10.37879/belleten.2014.373.